

Wo'ZBEKSTAN HA'M QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASI JOQARI
HA'M ORTA ARNAWLI BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
BERDAQ ATINDAG'I QARAQALPAQ MA'MLEKETLIK
UNIVERSITETI
QARAQALPAQ FILOLOGIYA SI FAKULTETI

Fakultet dekani':

_____ Q.Q.Turdi'baev

«_____» _____ 201__j.

5320100- jurnalistika qa'nigelig'i bakalavr bag'dari'ni'n'
4-kurs studenti **İsmaylova Xurshida Ramanbergenovnanin'**
«To'rtko'lnoma» rayonl'iq gazetas'ın' janrl'iq o'zgesheligi
atamasi'ndag'i'

PITKERIW QA'NIGELİK

JUMISI

Jaqlawg'a ruxsat berildi

Ilmiy basshi': t.i.k. D.Bekbawliev

Jurnalistika kafedrası'

Kafedra basli'g'i': t.i.k. D.Bekbawliev

(qoli')

(qoli')

«_____» _____ 2011j.

No'kis – 2011-j

Ma'mleketlik attestatsiya komissiyasi'ni'n' **QARARI:**

Qaraqalpaq filologiyasi'
fakulteti dekani':

f.i.k. Q.Turdi'baev

Kafedra basli'g'i':

t.i.k. D.Bekbawliev

Ilimiy basshi':

t.i.k. D.Bekbawliev

Qaraqalpaq filologiyasi' fakulteti 5320100 – Jurnalistika
qa'nigelig i bakalavr bag'dari'n pitkeriwshisi **İsmaylova Xurshida**
Ramanbergenovnanın «To'rtko'lnoma» rayonlıq gazetasının
janrlıq o'zgesheligi» atamasi'ndag'i' pitkeriw qa'nigelik jumi'si'na
«_____» ball qoyi'lsi'n.

MAK basli'g'i': _____

MAK ag'zalari' _____

Tema: «To'rtkulnoma» rayonliq gazetasini janrlig o'zgesheligi

MAZMUNI

Kirisiw

I Bap. «To'rtkulnoma» gazetasini rawajlanish basqishlar?

1.1. «To'rtkulnoma» gazetasini tariyx?

1.2. Rayonliq gazetada janrlar

II Bap. «To'rtkulnoma» gazetas materiallarini janrlig analizi

2.1. Informatsiyaliq janrlar

2.2. Analitikalig janrlar

2.3. Ko'rkem-publitsistikaliq janrlar

Juwmaqlaw

Paydalanilgan a'debiyatlar dizimi

Kirisiw

Temanñ' aktuallıǵ'? Qaraqalpaqstan respublikas? g'alaba xabar qurallarññ' rawajlanıw tariyxında rayonlıq gazetalardñ' orn? ayrıqsha. Bizin' elimizde rayonlıq gazetalar XX a'sirdin' 30-40-jıllar aralıǵında qa'liplesip, rawajlanıw jolına tu'sti. Olardñ' ko'pshiligi Respublikalıq ko'lemde shıǵatug'ñ «Erkin Qaraqalpaqstan», «Vesti Karakalpakстана», «Qaraqalpaqstan jaslarǵı», «Jetkinshek» gazetalar? menen bir da'wirde payda boldı ha'm qa'liplesti. Olar janrlıq jaqtan jetilisti, kadrlar menen tolıstı. «To'rtkulnoma» rayonlıq gazetas? Moynaq rayonlıq «Aral balıqshısı», Qon'ırat rayonlıq «Jen'is bayrag'ı», Kegeyli rayon? «Kegeyli xabarlarǵı», gazetalar? menen bir da'wirde rawajlang'anlıǵıñ ko'remiz.

Ma'mleketimizde g'alaba xabar qurallarññ' jumǵıslarñ sho'lkemlestiriw ha'm olardıń qollap quwatlaw boyınsha bir qatar ilajlardñ' is ju'zinde orınlanıw? bolsa rayonlıq gazetalardñ' da jumǵıslarñ jaqsılawǵa tiykar boldı dep ayta alamız. En' baslıs? bizin' ma'mleketimizde jasawsh? ha'r bir puqaranñ' informatsiya alıw haqqındaǵı? puqaralıq huqıqlarñ ta'miyinlew, olarǵa ken' mu'mkinshilikler jaratıwǵa imkaniyatlar jaratılǵan. Mine us? mu'mkinshiliklerdin' qalay orınlanıp atırǵanına ilimiy ko'z-qarastan baha beriw pitkeriw qa'nigelik jumǵsınzdñ' aktuallıǵıñ belgileydi. Respublikamızda «En' da'slepki g'alaba xabar qurallarññ' rawajlanıwın ta'miyinlewge qaratılǵan, demokratiyalıq talap ha'm standartlarǵa juwap беретug'ñ bekkem nızamshılıq bazas? jaratıldı. Bul da'wirlerde, g'a'rezsizlikke erisken jigirma jıl ishinde g'alaba xabar qurallarñ erkin ha'm jedel rawajlandırılǵa, ma'limleme tarawññ' na'tiyjeli xızmet ko'rsetiwın ta'miyinlewge qaratılǵan 10 nan aslam Nızam hu'jjetleri qabıl

etildi».¹ Mine ushday huqıqıy tiykarlardıń jaratılwı g'alaba xabar quralların erkin ha'reket etiwine imkaniyat jaratıp beredi. Bu'gingi ku'nde rayonlıq gazetalar tek rayon ko'leminde g'ana tarqatılwı sha'rt-degen tu'sinik ku'nnin' talabına juwap bermey qaldı. O'zbekstan milliy teleradiokompaniyası organı bolg'an «Sado», Samarqand wa'layatı teleradiokompaniyasınıń «Darakchi» gazetası, Qaraqalpaqstan xabar ha'm baspasoz agentliginin' «Jipek jolı» gazetaları bu'gingi ku'nde mınlap Respublika ko'leminde tarqatılmaqta. Bu'gingi g'alaba xabar quralları, sonıń ishinde rayonlıq gazetalar dıń ha'r ta'repleme jetilisip rawajlanwı do'retiwshi ja'ma'a'ttin' belsendi miynetine sho'lkemlestiriwshilik qa'biletine izleniwshen'ligi ha'm is bilermenliginen g'a'rezli bolıp qaldı.

Pitkeriw qa'nigelik jumǵınń maqseti ha'm wazıypalar?
to'mendegilerden ibarat:

- «To'rtkulnoma» rayonlıq gazetasınıń tariyxına ilimiy ko'z qarastan na'zer salıp u'yreniw, sebebi, ele bul ma'sele boyınsha birde ilimiy jumǵ islenbegen;

- «To'rtkulnoma» gazetasınıń rawajlanwı da'rejesine g'a'rezsizlik da'wiri ko'z-qarasınan baha beriw;

- «To'rtkulnoma» rayonlıq gazetasınıń janrlıq o'zgesheliklerin bu'gingi ku'nnin' ilimiy ko'z-qarasınan u'yreniw ha'm baha beriw;

- «To'rtkulnoma» rayonlıq gazetasınıń janrlıq rawajlanwı basqıshları u'yreniw arqalı klassifikatsiyalaw;

- «To'rtkulnoma» rayonlıq gazetasınıń jumǵsların, onıń janrlıq o'zgesheliklerin jetilistirip barwı boyınsha ushıslar berip barwı;

¹ Қараң. Каримов И. Мәмлекетимизде демократиялық реформаларды және де жетилистириў ҳәм де пуқаралық жәмийетти қурыў концепциясы. «Еркин Қарақалпақстан» 2010-жыл. 16-ноябрь.

Pitkeriw qa'nigelik jum'sh'n' ilimiy jan'al'g'? Bul bag'darda ele teren' ilimiy izertlew jum'slar'n'n' al'p bar'lmay at'g'anl'g'? menen ko'zge taslanad?. Biz pitkeriw qa'nigelik jum's'm'zd'u'yreniw ha'm jaz'w da'wirinde ko'plegen ilimiy miynetlerdi, maqalalard? u'yrendik. Gazetan'n' jum's'ha ilimiy ko'z qarastan baha beretug'ñ birde bir jum'st? ko're almad'q. Bizin' azda bolsa «To'rtkulnoma» gazetas'n'n' tariyx'ha baylan'sl? tapqan mag'l'wmatlar'm'z gazetan'n' janrl'q o'zgesheliklerin ilimiy ko'z-qarastan sal'st'mal?tu'rde jasag'an analizlerimizdin' juwmag'? ilimiy jan'al'q bola alad?. Sebebi, biz birinshi ma'rte rayonl'q gazetan'n' tariyx'ha ha'm janrl'q o'zgesheliklerine baylan'sl? ilimiy ko'z-qarastan u'yrendik ha'm us'h'slar kirgizdik.

Pitkeriw qa'nigelik jum's'ha O'zbekstan Respublikas? Prezidenti I.A.Karimovt'n' g'alaba xabar qurallar'n'n' x'zmetin ele de jetilistiriw ha'm on'n' huq'q'iy tiykarlar'n jarat'p beriw boy'nsha sh'g'arg'an qarar ha'm pa'rmanlar?,² sonday-aq sh'g'armalar?,³ g'alaba xabar qurallar'n'n' jum'slar'ha baha berip sh'g'p so'ylegen so'zleri metodologiyal'q tiykar etip al'nd?

Pitkeriw qa'nigelik jum's'm'zd'n' ilimiy-teoriyal'q jaqtan an'ql'g'ñ ta'miyinlew maqsetinde biz O'zbekstan ha'm G'a'rezsiz ma'mleketlerdin' dosl'q awqam? ko'leminde rayonl'q gazetalard'n' jum'slar'n jetilistiriwge u'yreniwge qarat'lg'an ilimiy miynetleri⁴ qa'nige ilimpazlard'n' pikirlerin de itibardan shette qald'mad'q a'sirese, Moskva ma'mleketlik universiteti

² Ахборот – коммуникация технологияларини янада ривожлантириш оид қўшимча чора тадбирлар туғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 8-июльда ПҚ-117-сон Қарори;

³ Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот коммуникация технологияларини жорий этиш туғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 30 мойдаги ПФ-3680 санлы Фармони.

⁴ Каримов И.А. «Юсак маънавият енгилмас куч». Т., Ўзбекистон. 2008 й; «Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби», Т. Ўзбекистон. 1997 йил; «Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан кураимиз» 7-жилд, Т. Ўзбекистон. 1999 йил; «Энг асосий мезон ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш» Т. Ўзбекистон. 2009 йил; «Мамлекетимизде демократиялык реформаларды еле де тереңлестириў хэм пуқаралық жәмийетти курыў концепциясы», «Еркин Қарақалпақстан» 2010-жыл, 16-ноябрь

jurnalistika fakultetinin' professor? N.Ya.Zasurskiydin', sonday-aq O'zbekstan milliy universiteti jurnalistika fakultetinin' ilimpaz qa'nigeleri prof F.Muminovt'ni, Ya.Mamatova, N.Abduazizova, X.Dwstmuhammad, Q.Ernazarov, B.Dwstqaraevlarni ilimiy miynetlerinen paydalandi.⁵ Keyingi waqitlar? «O'zbekstan matbuoti» jurnalida jar'q ko'rgen rayonliq gazetalarni rawaj? ha'm janrl'q o'zgesheliklerine baylan'li maqalalar da teoriyal'q tiykar etip al'nd?

Pitkeriw qa'nigelik jum'as'ni teoriyal'q a'meliy a'hmiyeti to'mendegilerden ibarat:

- Jurnalistika bo'liminin' studentleri ha'm bul bag'darda ilimiy izleniwler al'p bar'p at'rg'anlar ush'ni «Jurnalistikag'a kirisiw», «Jurnalistika tariyx'i», «Jurnalistika teoriiyas' ha'm a'meliyat'i» pa'ninen oq'w-metodikal'q qollanba x'zmetin atqar'w? mu'mkin.

- Janrlar ha'm olarni tu'rlerge bo'liniwi boy'nsha q'z'g'wsh'lar ush'ni da qollanba bola alad?

Bu'gingi ku'nde informatsiya ag'ni toqtaws'z ha'reketti jaqs? ko'redi. Sonliqtan da, bu'gingi gazeta oq'wshsh'i? o'zinin' kewlinen sh'qqan, o'zine unag'an informatsiya tarqat'wsh? g'alaba xabar qurallar'ni birin tan'layd?. Us? ta'repten bu'gingi gazeta oq'wsh'i'ni talg'am?ku'shli dep ayta alam'z.

Biz mine us? ta'replerin esapqa al'p «To'rtkulnoma» gazetas'ni janrl'q o'zgesheliklerin u'yreniwge bel baylad'q.

Pitkeriw qa'nigelik jum'as? kirisiw, tiykarg'? eki bap, juwmaqlaw ha'm paydalang'an a'debiyatlar diziminen turad?.

⁵ Qarañ: Я.Н.Засурский. Помощник редактора районных газет. 1988 г. М., Ф.Мўминов «Журналистика ижтимоий институт сифатида» Т., 1998 й. Я.Маматова «Современная периодическая печать в Узбекистана; система, тематика, тенденций и проблемы функционирование» Т., 2006 й. Н.Абдуазизова «Миллий матбуотимиз тарихи» 1-2=жилд. Т., 2008 й. Х.Дўстухаммед «Журналистнинг касб одаби муаммаллари» Т., 2007 й. Б.Дўстқараев «Ўзбекистан журналистикаси тарихи» Т., 2009 й.

I Bap. «To'rtkulnoma» gazetasini rawajlanib basqishlar?

1.1. «To'rtkulnoma» gazetasini tariyx?

Qaraqalpaqstan baspasozini tariyxida rayonliq gazetalardini tutqan ornini ayriqsha. Sebebi, rayonliq gazetarlar respublikanini g'arezsizligini u'git-na'siyatlawda, ma'mleketimizdin ma'deniyatini, ekonomikasini, xalqini bilim da'rejesini ko'teriwde, Respublikaligini ko'lemde shig'atug'ini gazetarlar menen teni qadem taslap kiyatig'aniyig'ini bilemiz. Qaraqalpaqstanda rayonliq gazetarlar 30-40-jillarda qaliplesti ha'm bu'gingi kunge shekem g'alaba xabar qurallarini eni a'hmiyetli tarawlarini biri sapatida xizmet etip kelmekte. Biraq, tilekke qarsini tariyxshini ilimpaz, alimlarimiz ta'repinen Qaraqalpaqstan baspasozinde rayonliq gazetalardini tariyxini ma'seleleri usi bu'gingi kunge shekem izertlenbey kelindi. Sonliqtanda, pitkeriw qanigelik jumisini tiykarlan «To'rtkulnoma» gazetasini janrligini o'zgesheligi dep atalwina qaramastan gazetanini tariyxina toqtap o'tiwdi de maqul ko'rdik. Sebebi, biz gazetanini janrligini o'zgesheliklerin izertlew dawamida ele bizge belgisiz bolip kelgen, «To'rtkulnoma» gazetasini tariyxina baylanisli ko'plep qizig'arli mag'liwmatlar topladiq.

Elimizde ju'zege kelgen tariyxini o'zgerisler, jan'alqlar, ma'mleketimizdin du'nya xalqlari aldida g'arezsiz el sapatida ta'n alinwini milliy qadiriyatlarimizdin qayta tikleniwine imkaniyat jaratip berdi.

XX asirdin 20-30-jillarida ju'zege kelgen jag'day elimizde belgili da'rejede burilislardi payda etkenligini ko'remiz. Sol da'wir ushin ta'n

bolg'an ideologiyani qatan ta'siri ha'm basim? astinda rayonliq gazetalardih' birinin' izinen biri payda bola baslag'anih ko'remiz.

Qaraqalpaqstanda rayonliq gazetalardih' aldih rayonlar araliq gazetalardih' sho'lkemlestirilgenligin al, onnan keyin bolsa rayonlasw gazetalardih' arawl?tu'rde sho'lkemlestirgenligin ko'remiz.

Yag'niy, bul gazetalardih' ju'zege keliwi respublikada rayonlardih' siyasat?menen tikkeley baylanisl?.

1932-jildih' (dekabr ayinda) Qaraqalpaqstan oblastliq partiya komiteti ta'repinen respublikada rayonlar araliq gazeta sho'lkemlestiriw haqqinda qarar qabul etildi. Us? qarar tiykarinda To'rtku'l, Shabbaz, Qapshaq rayonlarinih' turmish sa'wlelendiriw mo'lsherlengen. «Paxta ushin» degen atamadag'? gazeta sho'lkemlestirildi. Gazeta 1933-jildih' yanvar ayin baslap ayina bes ma'rte, 1500 nusqada To'rtku'l qalasinda jaylasqan (sol waqitlar? Kirov atindag'?) baspaxanadan shig'arilip turg'an. Bul waqitlar? Qaraqalpaqstanda joqar? mag'lwmatl? jurnalist kadrlardih' bolmaw?, jetispewi sebebinen «Paxta ushin» gazetasina Qazaxstannan arawl? jollama menen Zaxiriy degen jurnalist jiberilip redaktorliq etken. Gazetanih' verstalshigi, on? bezew ha'm betlew jumslar? menen To'rtku'l Nurummat Sharipov degen adam shug'illang'an.

«Paxta ushin» rayonlar araliq gazetasinda derlik u'sh rayon turmish?, ma'deniy xabarlar?, bilimlendiriw, xojalqlardih' ekonomikalq jag'daylar? haqqinda qiziq? mag'lwmatlar berilip barilg'an. 1933-jildih' mart ayin baslap gazeta To'rtku'l rayoninih' ku'ndelikli gazetas? sapatinda bo'linip shig'ip, To'rtku'l MTSnin' siyasiy bo'limine tapsirilg'an. Gazeta 1933-jildih' ekinshi yarimnan baslap «Lenin ywli» atamasinda To'rtku'l rayonliq partiya komiteti ha'm atqarw komitetinin' organ? bolip shig'a baslag'an. Gazetg'a jergilikli jurnalist S.Beknazarov redaktorliq etken.

1934-jilg'a kelip gazetanin tiraj 5000 danag'a jetken. Gazeta rayonda sotsial-ekonomikalq, siyasiy, ma'dniy, turmishq xizmet, ma'deniyat ma'selelerin jarip barid? aldina birden-bir maqset etip qoyg'anlg'in bilemiz.

Bul da'wirlerde rayonlq gazetalarg'a tek ja'miyette ju'zege kelip atarg'an turmishq waqyalar haqqinda xabarlap qoymastan, al sonin menen birge ulwma xalqlq sawatlandirw islerine de belsene qatnasqan. Ha'zirgi To'rtku'l rayonlq «To'rtkulnoma» gazetas? mine ushunday a'hmiyetli wazypa? atqarwda u'lken jumslard? islegen. Ku'ndelikli gazeta shpatinda Qaraqalpaqstan baspasoz tariyxinda girewli orn? bar baslamlardan. Bul da'wirde gazeta betlerinde putkil Qaraqalpaqstan Respublikas? awl xojalig'? jumslarin jetilistiriwde u'lken a'hmiyetke iye bolg'an «Paxta arna» kanalinin qazw jumslar?, en' birinshi ma'rte traktorlard? basqarip kelgen jerleslerimiz, sol jillar? ushin paxta jetilistiriwdegi tabslar, uzaq awllarda jan'adan ashilg'an mektepler, xalq teatrindag'? jan'alqlarg'a da ayrqsha itibar qaratilg'an. Gazetanin arxiv materiallarin u'yrenen ekenbiz da'wirdin' sotsial-ekonomikalq, ma'deniy rawajlanwna tosqhlq etiwshi unamsiz qubllar gazeta betlerinde qatan' shing'a aling'an. Gazetanin «Turki» satiralq, yumorlq beti ko'p jillar dawaminda oqmish? bolwna xizmet etkenligin ko'remiz. Bunnan son' «Shum bala shayxanasinin To'rtku'l filial?» atamasinda jaqn ku'nlerge shekem bul arnawl?bet berilip keldi.

1941-jildin' iyun ayinan baslap gazetanin atamas? ja'ne o'zgerip «Kommunizm g'alabas?» atamas? menen o'zgerdi. Gazetanin da'slepki san? jergilikli jurnalist S.Raximovtin' imzas? menen baspadan shiqqan. Gazetanin ekinshi jur ju'zilik uris da'wirindegi jawhgerlik, ruwxlandirwsh? ku'shinin' ayrqsha bolg'anlg'in ko'remiz. Gazeta

betlerinde baspasoz inforibyuri xabarlar?, ur? maydan?ndag'? waq?yalar, jerleslerimizdin' ur? maydan?ndag'? qaharmanl?qlar?, «Soldat xatlar?», Fronttan xabarlar rubrikalar? ast?nda berilip bar?lg'an.

Biz, ekinshi jer ju'zilik ur?sqa To'rtku'l rayon?nan onbir m?h'n'an aslam azamatlard?h' qatnasqanl?g'?h' bilemiz. Bul da'wirlerde, gazetag'a S.Raximov, Abbasov, Sh.Kamalov, S.Qurbanov, X.Orazmuhammedov, Sh.Art?qbaeva, Sh.Salaevlar redaktorl?q etken, jurnalistlik x?zmeti menen xal?qt?ruwxland?p ot?rg'an.

Ekinshi jer ju'zilik ur?s da'wirinde gazetan?h' do'retiwshilik x?zmetkerleri o'zlerinin' o'tkir jaw?ngerlik ruwx?nda jaz?lg'an maqalalar, qos?qlar menen qatnas?p ot?rg'an.

Gazetan?h' 1943-j?l? 17-yanvar san?nda Xajar Ruzimovan?q qos?g'? bas?lg'an.

«Aziz joningni Vatan uchun,
Fido qil ham da xalq uchun,
Engin, haslo engilmagin,
Mard maydonda omon bwlgin
Dohiylarning har bir swzi,
G'ayratinga g'ayrat qushilsin,
Gitlerchi ablah galalarni
Qirib, madrlarcha omon kelgin,
Hajar aytar, anajonim,
Gitlerchi yirtkish nemislarning
Boshini kes, wrib yiqqin,
Qonlar ishgan, shum itlarni».

Ur?stan keyingi qayta tikleniw da'wiri, a'sirese, 1960-70-j?llarda rayonn?h' ekonomikas?h' ko'teriw, aw?l-xojal?g'?h' kompleks

mexanizatsiyalaw, jan'a jerlerdi o'zlestiriw, awıl-xojalıg' o'nimlerin ko'plep jetilistiriw baslı wazıypa bolıp qaldı. «Qıqqız», «Elliqala», «Janbasqala» massivlerin o'zlestiriw ushın g'alabalıq ha'reketler rayonlıq gazetanın tiykarg' tematikasına aylandı.

Awıl-xojalıg'ın rawajlandırılın, paxtanın o'nimdarlıg'ın asırw, ma'deniy qurılıslardag' o'zgerisler haqqında gazeta en' baslı u'git-na'siyatlawshı quralg'a aylang'anın ko'remiz.

1970-80-jılarda gazeta redaktsiyası jan'adan jas qa'nige jurnalistler menen tolısqan. Gazeta belgili jurnalistler Sh.Salaev, S.Madaminovlardın do'retiwshilik jetekshilik jolın dawam ettirgen. A.Saddullaev, X.Razzaqov, Yu.Raximbaev, O.Qoshqarov, H.İsmayılov, O.Babajanov, O.Ag'aberdiev, S.Ruzimetov, R.Romanova, A.Xudaybergenov, K.Kulimov, B.Nazarov, B.Orazgeldiev, A.Beketov, M.Salaev, A.Axnazarov, S.İbadullaeva, İ.Sadullaev, Z.Davletova, Sh.Razzoqova, K.Yunusova, U.Nurullaeva, T. Samiev, J.Ashirov, sıyaqlı talantlı jurnalistler menen birgelikte belgili shayı ha'm jurnalist Qaraqalpaqstan xalıq shayı, Berdaq atındag' ma'mleketlik sıylıqtın iyesi, ja'miyetlik isler, ha'zirgi waqıtta «Qaraqapag'iston tongı» gazetasının bas redaktorı Gu'ıstan Matyakupova, belgili shayra Gu'ıchexra Raximova, Rano Ramanova, Jazıwshı, filologiya ilimlerinin kandidatı Allambergen Xudaybergenovlar o'sip shıqtı. Olardın da'slepki ko'rkem shıg'armalar, maqalalar, «To'rtkulnoma» gazetasının betlerinde jarıq ko'rdi. Usı gazeta arqalı olar u'lken a'debiyat maydanına qa'dem qoydı.

«To'rtkulnoma» gazetasında ko'p jıllar miynet etip, gazeta do'retiwshilik ja'ma'a'tinin ta'rbiyasın alg'an ko'plep jurnalistlerdin' bu'gingi ku'nde respublika ko'leminde joqarı lawazımlarda, respublikalıq

ko'lemde shug'atug'ni gazeta ha'm jurnallarda xizmet etip atarg'anin aytib o'tiw orinl?

To'rtku'lli jurnalistler o'zlerinin' mashaqatl? miynetleri, tan'lag'an ka'sibine sadqlig'? menen respublika ko'lemine tanla ald? ha'm o'zine jarasa mektep jaratt? dep ayta alamiz. Olar, o'z do'retiwshilikleri dawamni da a'piway?, qa'lemkesh jurnalistten, belgili ja'miyetlik isker, ataql? jazaw shayr da'rejesine o'sip jetilisti. Bu'gin Respublika xalq? Gu'listan Matyakupova, G.Raxmanova, A.Xudaybergenovlardni' ismlerin jaqs? bileli. Sebebi, bul insanlar xalqmizdni' kewil to'rinen orin alawg'a miyasar bolg'an jazawsh?jurnalistler esaplanad?.

1990-jildan baslap gazetanin' atamas? «Dosl?q bayrag'» dep o'zgertildi. Bul da'wirde gazetanin' aldinda u'lken juwapkerli waz'ypalar turd?. O'zbekstan Respublikas? o'zinin' g'a'rezsizligin ja'riyalag'an ku'nnen baslap, onin' haq'yyq'y janku'yeri, u'git-na'siyatlawsh? s?patinda maydang'a shagt?. G'a'rezsizlik xalqmizg'a ne berdi, onin' abzallqlar? nelerden ibarat ekenligin ken' ja'miyetshilikke tu'sindiriw Prezidentimiz Islam Abdug'anievich Karimovtni' basshlig'inda a'melge asr?p atarg'an siyasiy-ekonomikalq, ma'deniy reformalardni' a'hmiyetin u'git-na'siyatlawda haq'yyq'y quralg'a ayland?.

1.2. Rayonliq gazetada janrlar

Ha'r bir da'wir o'zinin' rawajlan'w o'zgesheligi menen aj'ral'p turg'anli'g'nday-aq, baspaso'zde de o'z da'wirinin' haq'iyq'iy turm'is sh'hl'g'n tol'iq sa'wlelendiriwshi janrlard'n' rawajlan'w o'zgeshelikleri menen ayr'qshalanad?, ko'zge taslanad?. Jurnalistika teoriyas'nda «Janr» tu'sinigi sh'hl'qt? sa'wlelendiriwdin' turaql? formas?, jurnalist miynetin an'q belgilep beriwshi, so'z bol'p at'rg'an yaki jurnalist ta'repinen izertlenip at'rg'an obektke xarakter beriwshi ko'z-qaraslarg'a, waq'yalarg'a juwmaq jasawda, kompozitsiyaliq, stilistikal'q ay'rmash'l'qlar'n ash'p beriwshi, o'mir sh'hl'g'n sa'wlelendiriwde spetsifikal'q materiallard? analizlewde birden bir qural s'pat'nda ta'n al'nad?.⁶

Barliq janrlar o'mirimizdegı bol'p at'rg'an waq'ya ha'm qub'l'islard'n' du'zilisın belgilep beredi. Bul jag'daylar belgili bir o'lsheın arqal? belgilenedi. Auditoriya ku'tken jan'al'qt? ku'ndelikli waq'yalard'n' ag'm'n'n' operativ tu'rde jetkerip ha'm on?tematikal'q mazmun'n belgilep beredi. Solay etip rayonliq gazetalard'n' janrlar? respublikal'q ko'lemide sh'g'p turg'an gazeta janrlar? s'yaql? u'lken a'hmiyetke iye. Negizinde respublikal'q yamasa rayonliq, qalal'q gazetalard'n' janrlar? dep bo'lip al'p izertlew mu'mkin emes. Janrlar o'zinin' a'hmiyeti boy'nsha barliq gazetalarda da birdey a'hmiyetke iye. Bu'gingi ku'nde qays? gazeta redaksiyas? o'z u'stinde ko'p islese, oq'wsh'lard'n' itibar'n jen'ip alad?. Bunda a'llette, janrlard'n' ko'p tu'rliligi ayr'qsha or'nd? iyeleydi. Ma'selen, «Darakchi» gazetas? Samarqand wa'layat'n'n'

⁶ Қараң: Рабочая книга редактора районный газеты редакций. Под редакция Я.Н.Засурского. Москва, мысль 1988 г.

teleradiokompaniyasining sho'lkemlestirilgan gazetasiga bolgan qaramastan bu'gingi kunda oning qilasbentlerining soni 700 mingga asos ketti. Gazetaning mazmuni, oqimlari, xalqshaxsi bolib shog'w, qala berdi do'retiwhilik jamiyetning izleniwhilik miynetine de baylanishi.

Biz so'zip atag'an da'wirde «To'rtkulnoma» rayonliq gazetasida janrlarning ko'plep turrlarining paydalang'anligining gu'wasiga bolamiz. Bul ta'biyiy hal. O'ytkeni, bizning ma'mleketimiz basib o'tken 20 yil ishinde g'alaba xabar qurallarining bir tarafiga sibatida rayonliq gazetalarda belsene qatnash. Ma'mleketimizde amalga ashiib atag'an reformalar, g'a'rebsizligimizni ko'zdan qarashg'anday abaylap saqlaw ushning gu'res, bazar qatnashchilariga o'tiw mashqalalar, milliy ha'm ma'deniy miyraslarimizda asiraw, dunya ju'zilik ekonomikalik krizislerden amasen qutib shog'w mas'eleleri, qullash xalqimizning turmushida ju'z berib atag'an har bir waqtiya, jan'alilar jurnalistlik miynetning jemi sibatida janrlarda sa'weleniwin tabadi. «To'rtkulnoma» rayonliq gazetasiga g'a'rebsizlikke erisken da'slepki kunning baslap, haqiqiy xalqning jirning jiraytug'ni, arning arlaytug'ni gazetag'a aylandi. Sebebi, 1990-yillarga shekem gazetaning tematikalik, problematikalik bag'dar, kerek bolatug'ni bolsa, olarning janrlig o'zgeshelikleri de tikkeley partiyalik talaplar negizinde amalga ashiib kelinganligin bu'gingi kunda hesh kim biykarlay almaydi.

Haqiqatning aytig kerek, ma'mleketimizde bazar qatnashiga o'tiw da'wirindegi ju'z bergan ekonomikalik qiyinshiliklar, «Turkulnoma» gazetasida shetlep o'tpegenin ko'remiz. Bul na'rse belgili da'rejede janrlarning rawajiga da keri ta'sirin tiygizgan. 2000-yillarga deyingi araligta gazeta sanlarining o'z waqtida shog'wning tez-tezden uzlislerge ushiraw, gazeta materiallarining materialliq-texnikalik bazasining to'men

bolʻw? da bugʻan oʻz taʻsirini tiygizgani sʻr emes. Haqʻyqatʻn aytʻw kerek, biz pitkeriw qaʻnigelik juʻmʻʻn uʻyreniw, material toplaw haʻm jazʻw daʻwirinde redaksiyadan oʻzimizge kerekli bolgʻan magʻlʻwmatlardʻ alʻwdʻn oʻzi anʻsatqa tuʻspedi. Gazetalardʻn tolʻq nusqalar? buʻgingi kuʻnde onʻn saqlanatugʻʻn orʻhgʻa iye emes. Solayda bolsa biz gazetanʻn janrlʻq oʻzgesheliklerin oʻzimiz tapqan materiallar negizinde alʻwgʻa haʻreket ettik.

Jurnalistika teoriyasʻnda gazeta janrlarʻ uʻlken uʻsh topargʻa boʻlinip klassifikatsiyalanadʻ.

1. Informatsiyaliq janrlar.
2. Analitikalʻq janrlar.
3. Koʻrkem-publitsistikalʻq janrlar.

Bulardʻn haʻr biri oʻz aldʻna izertlewdi talap etetugʻʻn uʻlken tema esaplanadʻ. Sonʻn ushʻnda biz oʻzimiz soʻz etip atʻrgʻan daʻwir ishinde janrlar toparʻnʻn haʻr birine ayrʻqsha toqtap oʻtiwdi maqul koʻrdik. Biz izertlegen daʻwir ishinde «Toʻrtkulnoma» gazetasʻnʻn janrlʻq oʻzgesheligi mine usʻuʻsh iopar janrlarʻnʻn beriliw daʻrejesi menen oʻzgeshelenedi. Al, olardʻn sapalʻq daʻrejesinin jetiskenligi bul tikkeley jurnalist miynetinin naʻtiyjesi bolatugʻʻnlʻgʻʻn daʻlillep beriwge haʻreket etemiz. Biz izertlegen daʻwir ishinde rayonlʻq gazetalardʻn janrlʻq oʻzgesheliklerinin ireti kelgen jerinde respublikalʻq koʻlemdegi gazeta materiallarʻ menen salʻstʻrmaʻlʻtuʻrde analizlewge haʻreket ettik.

II Bap. «To'rtkulnoma» gazetas?materiallar?n?

janrl?q analizi

2.1. Informatsiyaliq janrlar

Redaktsiya jum?slar?n? jetiskenligi ha'm o'z oq?wshlar? ald?nda abroy?n? o'siwi, on?n? janrl?q jaqtan ko'ptu'rliligine, rawajlan?w?ha tikkeley g'a'rezli bolad?. Ku'ndelikli baspasoz ha'r bir da'wirdin' ald?na qoyg'an maqset ha'm talaplar?nan kelip sh?qqan halda sol da'wirdin' turm?s sh?nl?g'?n, siyosat?n turaql? tu'rde sa'wlelendirip ot?ratug'?n janrlar?n? o'zgeshelikleri rawajlan?w?menen ayr?qshalan?p turad?.

«To'rtkulnoma» gazetas? janrl?q jaqtan qa'liplesken gazeta s?pat?nda ko'zge taslanad?. Derlik 80 j?ll?q tariyxqa iye bul gazeta o'zinin' qa'liplesiw ha'm rawajlan?w jol?na iye. Biz bul haqq?nda pitkeriw qa'nigelik jum?s?m?zd?n? birinshi bab?nda toqtap o'tken edik. G'a'rezsizlik da'wirine kelip gazetan?n? ald?na qoyg'an maqset ha'm talaplar? pu'tkilley o'zgerdi. Basl? maqset, O'zbekstan erisken g'a'rezsizliktin' ma'ngiligin ta'miyinlew, g'a'rezsizlik ideologiyas?n puqaralar qa'lbine sin'diriw usag'an ull? paz?yletlerdi rawajland?r?wdan ibarat bold?. Gazeta betlerinde, «Tadbir», «Mahalla», «Ädnoma», «To'rtinchi hokimiyat nigohi», «Mulohaza», «Oramizdagi odamlar», «Komolat», «Sport», «Suhbat», «Qaror va Ijro», «Jinoyat va jozo», «Satlarda kun nafasi», «Iqtisodiet», «Bola ishlari kundaligi», «Muharrir swzi», «Ochoq bulaylik», «Munozara uchun mavzu» rubrikalar? ast?nda tu'rli janrlarda maqalalar, a'sirese, g'a'rezsizlik da'wirine kelip informatsiyaliq janrlarg'a bolg'an talapt?n? ku'sheygenligin ko'remiz. «Informatsiya» - so'zi lat?nsha «informare» - xabarland?r?w, bir xat haqq?nda mag'l?wmat beriw degen ma'nisti bildiredi.

Al, «Xabar» so'zi bolsa arabsha so'z bol'p, bul so'zde joqar'dag' ma'nisti bildiredi.

«Janr» so'zi frantsuzsha so'z bol'p ko'p qat'lanib, forma ma'nisin bildirip, ko'pchilik jag'daylarda a'debiyat ha'm (sanaat) ma'deniyat sh'g'armalar'ni belgili bir da'rejede mazmun'ni, on'ni formal'q tu'rin bildiredi. Ma'selen, ko'rkem a'debiyatta jazba tu'rdegi prozal'q sh'g'armalarda, gu'rri'n', povest, roman, al, qos'q tu'rindagi sh'g'armalar' qos'q poema, ballada, g'a'zzel, da'stan, su'wretlew sanaat'nda natyumart, portret, peyjaz ha'm tag' basqalar so'zimizge m'sal bola alad'. In'san do'retiwshiliginin' bir tu'ri esaplanatug'ni publitsistika da mine tap us'nday so'z janrlar'na iye bolad' ha'm bul janrlar publitsistikan' waz'ypas' izshil o'zine ta'n qa'siyetlerinen kelip sh'g'ad'. Informatsiyalıq publitsistika tu'sinigi de bir neshe bag'darlarg'a bo'linip, birin-biri tol'qtir'p ot'rad'. Olar xabar (informatsiya) reportaj, intervyu, esap s'yaql' janrlarg'a bo'linedi. Bul janrlar turm'sta bol'p at'g'an waq'ya ha'm ha'diyselerdi, jan'al'qlard' tez ha'm operativ tu'rde aj'rat'p bar'wg'a x'zmet q'lad'. Bul janrlard'ni tiykarg' waz'ypalar' oq'wsh'lard' ja'miyette ju'z berip at'g'an waq'ya ha'm ha'diyselerden xabardar etiwden ibarat.⁷

Informatsiyalıq publitsistika ja'miyet turm's'ni ja'miyetlik siyasiy ekonomikal'q islep sh'g'ar'w ma'deniy-ma'nawiy turm'st'ni barl'q ta'repin qamt'p alad'. Ja'miyetlik turm'sta informatsiyal'q publitsistikalarda sa'wleleniwin tappaytug'ni birden-bir tarawd'ni o'zi joq.

Ja'miyet ush'ni za'ru'r bolg'an, adamlard' q'z'qt'ratug'ni barl'q fakt, waq'ya ha'm ha'diyseler informatsiyal'q publitsistikada o'z sa'wleleniwin tabad'.

⁷ Ҳозирги замон журналистикаси. Т., «Алақочи». 2008. 61-бет.

Informatsiyalıq publitsistika baspaso'z ha'm g'alaba xabar qurallar¹ barlıq tu'rleri de (gazeta, jurnal, radio, televidenie, internet) tiykarg'² orınd³ iyeleydi. Informatsiyalıq publitsistikas⁴z baspaso'zdin' hesh biri jum⁵s alıp bara almayd⁶?

Bul pikir «To'rtkulnoma» rayonlıq gazetasında ta'n qa'siyet. «To'rtkulnoma» gazetas⁷ni' g'a'rezsizlik da'wiri sanlar⁸ni u'yrener ekenbiz, gazeta betlerinde informatsiyalıq publitsistika janrlar⁹ni' informatsiyalıq (xabar) ken'eytirilgen xabar, reportaj, su'wretleme, intervyu, esap janrlar¹⁰han o'nimli paydalang'anlg'¹¹ni ko'remiz. Bul janrlard¹²ni' ha'r bir o'zine ta'n qa'siyetlerge iye bolıp bir-biri menen mu'na'sibette bolad¹³? ha'm birin-biri tol¹⁴qtırıp otırad¹⁵?. Son¹⁶ni' menen birge ha'r bir informatsiyalıq janr o'zinin' xarakter ha'm mazmun¹⁷han kelip sh¹⁸g'ıp tu'rlerge bo'linedi. Bul tu'rlerdi de «To'rtkulnoma» gazetas¹⁹ni' betlerinde ush²⁰ratam²¹z.

Xabar (informatsiya) informatsiyalıq publitsistikan²²ni' en' tiykarg'²³? **bas janr**²⁴?esaplanad²⁵?

Bul janrd²⁶? «To'rtkulnoma» gazetas²⁷ni' derlik ha'r bir sanında ush²⁸ratam²⁹z. «İstiqlolning wn ikki yilligi» atamasındag'³⁰? maqala gazetada bas maqala orn³¹na berilgeni menen «informatsiyalıq xarakterge iye («Dwstlik bayrog'i» 2003 yil. 27 avgust) m³²sal keltiremiz», «Milli qadriyatlarimizda wn ikki yil – muchal hisoblanadi». Xalqimiz wn ikki ³³eshga twlgan farzandlarimizning muchal ³⁴eshini nishonlaydilar. Mana bu yil jonajan Wzbekistonimizning Mwstaqilligiga wn ikki yil twladi. Mamlakatimiz xalqlari istiqlolimizning muborak un ikki yilligini nishonlamaqdalar. Shu urinda mustaqillikning wtkan un ikki yilida mamlakatimizda yuz bergan buyuk bun³⁵edkorlik ishlar majmuasini sarhisob

qilsoq istiqloolning bizga bergan ulkan inomlarini, sharofatini tula xis qilamiz...

Mustaqillik sharofatidan bahromand bwlgan tumanimizda ham utgan un ikki yil ishida ijobiy wzgarishlar ruy berdi. Tumanda qurilish, obodonlashtirish ishlari ham kengaydi. Uchquduq-miskin-Nukus temir ywlining ishga tushushi munasabati bilan zamonoviy hashomatli vokzal binosi, uning atrofida unlab turar joylar qurildi. Yangi avtovokzal, bazor qurilishlari, jadal davom etmoqda, 6 ta kasb-hunar kolledjlari topshirildi. Shahar ishkarisida un kilometr uzunlikda kuchalar qayta qurilib asfalt etkizildi. Bog'ep kanali atroflari, matomsari ona haykali atroflari obodanlashtirildi!

Gazetan' 2005-j' 27-avgust san'nda bolsa tap us? mazmunda «Un twrt yil: samaralar va saboqlar» maqalas'nda g'a'rezsizligimizdin' on to'rt ishinde rayon jetiskenliklari haqq'nda informatsiya berildi.

Informatsiyaliq tiykarg'? waz'ypas? ja'miyette ju'z berip at'rg'an waq'ya ha'm ha'diyseler haqq'nda oq'wsh'larg'a xabar beriw ha'm mag'l'wmatlar jetkiziwden ibarat. Bun? redaktsiya ag'zalar? dur's tu'singen. İnsaniyat, ja'miyet joqar? da'rejedegi texnikal'q rawajlan'wg'a erisken ha'zirgi da'wirge kelip informatsiya janr? ja'ne de rawajlanad? ha'm ol gazeta, jurnal, radio, televidenieden basqa informatsiya agentliklari ha'm internette de bas or'nd? iyeleydi.

Informatsiya janr'n'n' tiykar'nda birinshi or'nda fakt turad?. «Fakt» - lat'nsha so'z bol'p, «İslengen jum's» degen ma'nini bildiredi.⁸

Informatsiyanın' tiykar'nda haq'yyqattan da bol'p o'tken waq'ya, ha'diyseler turad?, lekin ha'r qanday fakt, waq'ya ha'm ha'diyseler ifnormatsiya ush'n tiykar bola almayd?. Birinshi gezekte bul fakttin' ja'miyetlik

⁸ Ҳозирги замон журналистикаси. Т., «Алақочи». 2008. 65-бет.

a'hamiyeti, yag'n'y, us? ku'n ush'n us? da'wir ush'n kerek yaki kerek emesligi ayr'qsha a'hamiyetke iye. Ja'miyettin' ja'miyetlik siyasiy-ekonomikal'q islep sh'g'ar'w, ma'deniy turm'sha baylan'sl?, o'z a'hamiyeti menen kerekli bolg'an fakt, waq'ya ha'm ha'diyse ush'n tiykar bola alad?. M'sal?, «To'rtkulnoma» gazetas'h'n' 2004-j'ld'n' 22-dekabr san'nda «Ovoz berishga taxt» dep atalg'an M.Bekchanovan'h' xabar? berilgen. Onda haq'yqat'nda informatsiya ush'n tiykar bolatug'hn fakt bar. Bul fakt xal'q ush'n u'lken a'hamiyetke de iye. M'sal? keltiremiz. «Tumanda Wzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik Palatasiga , Qoraqalpog'iston Respublikasi Joqarg'? Kengashiga ham da mahaliy kengashlarga jami, 54 ta saylov uchastkalari bwlib, bugungi kunda mazkur uchastkalarda, saylovlarga tayergarlik ishlari yakunlanmoqda. Uchastkalarda saylov uchastkasini kwrsatuvchi ywnalish belgilari, saylovga oid shioralar, uchastka raqami va nomlari e'zilgan kursatkish taxtachalri, ovoz berish xonalari ham taxt qilingan. Jumladan, 1-son urta maktabda joylashgan №59 saylov uchastkasida ishlarning guvohi bulishimiz mumkin. Xonada saylov uchastkasiga doir barcha hujjatlar taxt qilib qwyilgan. Markaziy va mahalliy matbuot nashrlari taqlamlari, Prezident kitoblari, saylov jara'eniga bog'liq adabi'etlar, Wzbekiston Respublikasi va Qoraqalpog'iston Respublikasining saylov tug'risidagi Qonun kitoblari, davlat «bayroqlari» xonalarga si'esi rux bag'ishlaydi».

Gazetan'h' 2009-j'l 24-aprel, 2010-j'l 30-iyul sanlar'nda «sessiya bol'p o'tti» atamas'ndag'? informatsiyalar da a'hamiyetli xabarlardan esaplanad?. Gazeta betlerinde xal'q deputatlar?, rayonl'q ken'estin' gezektegi sessiyalar'h'n' bol'p o'tkenligi, onda qaralg'an ma'seleler qab'l etilgen qaralar berilip bar'l'g'an. Bunday xabarlar redaktsiya ta'repinen, ko'pshilik waq'itta, bas redaktord'h' jeke o'zi ta'repinen tayarlanad?.

Informatsiyalıq janrlarda birinshi gezekte fakttin' waq'ya ha'm ha'diysenin' jan'al'g'? ayr'qsha a'hmiyetke iye.

Jan'al'q – bur'n ma'lim bolg'an, endi g'ana ju'z bergen waq'ya ha'diyege ayt'lad?.

Ja'miyette yaki du'nyada ju'z berip, o'zinin' ja'miyetlik-siyasiy, ekonomikal'q islep sh'g'ar'w, ma'deniy a'hmiyeti menen ko'pshilikte q'z'qt'r'wsh'l'q oyatatug'n waq'ya ha'm ha'diye, fakt yaki faktler j'y'nd's? **jan'al'qlar** – dep ayt'lad?.

Bul faktler, a'l'bette, tekserilgen, an'q bol'w sha'rt. Sonl'qtan da informatsiyan'n' isenmli bol'w? ayr'qsha a'hmiyetke iye. Baspaso'zdin' tiykarg'? printsiplerinin' biri bul haq'yqatsh'l'q bolg'an'nday, onda bas'l'atug'n, dag'azalanatug'n ha'r qanday waq'ya ha'm ha'diyselerde keltirilgen faktler an'q bol'w? laz'm.

«To'rtkulnoma» gazetas'nda «jan'al'qlar da derlik ha'r bir san'han or'n alg'an. «Ull' bag'da toyxana ash'ld?» maqalas? haq'yq'y jan'al'q («To'rtkulnoma» 2009-j'l 24-aprel). Jan'al'qta aw'l adamlar'n'n' ko'pten ku'tken na'rsesi haqq'nda so'z bolad?. M'sal keltiremiz. «Swngi paytlarda shahardagi kabi kwplab qishloqlarda ha'm twyxonalar, madaniy, mayshiy urinlarining kwpayishi kwzga tashlanyapti. «Ayniqsa, 800 wringa mwljallangan barcha qwloyliklarga ega «Karimboy ota» twyxonasining ishga tushurilganligi ham «Wllibog'» qishlog'i aholisini behad sevintirdi».

Gazeta betlerinde «Soatlarda kun nafasi» rubrikas? ast'nda berilip at'rg'an jan'al'qlar o'zinin' q'sqal'g'? ha'm an'ql'g'? menen ko'zge taslanad?.

Informatsiyalar qays? g'alaba xabar qurallar'nda beriliwine qarap ayr'qsha a'hmiyetke iye bolad?. Informatsiya janr? ja'miyetlik turm'st'n tu'rli tarawlar'n sa'wlelendirip bar'l'w? menen tu'rli tu'rlerge bo'linedi.

Informatsiyalar birinshi gezekte ishki ha'm s'rtq? informatsiyalarg'a bo'linedi. Biz izertlegen da'wir ishinde «To'rtkulnoma» gazetasi ko'birek tek ishki informatsiyalard? beriw menen g'ana sheklenip kelmegenligin ko'remiz.

Ishki informatsiyalar – degenimiz ma'mlekettin', yaki ku'ndelikli gazeta sh'g'p turg'an territoriyan' ishki waq'yalar? haqq'nda informatsiyalarg'a ayt'lad?.

S'rtq? informatsiyalar - ma'mleket t'sqar's'nda ju'z bergen waq'yalar haqq'ndag'? mag'l'wmatlardan ibarat. Bunday informatsiyalard? rayonl'q gazetada derlik az ush'ratam'z.

Ishki informatsiyalar redaktsiyan' o'z xabarsh'lar? ta'repinen tayarlansa, s'rtq? informatsiyalar ha'zirgi waq'tta redaktsiya x'zmetkerleri ta'repinen internet materiallar? m'sal'nda tayarlanad?. Respublikal'q ko'lemde sh'g'atug' 'n «Erkin Qaraqalpaqstan», «Vesti Karakalpakstana», «Qoraqalpog'iston tongi» gazetalar? bul us'ldan ken'irek paydalanad?. Du'nyada bol'p at'g'an siyasiy-ekonomikal'q, ma'deniy xabarlardan rayon xalq? tan'st'r'p bar'w bul rayonl'q gazetan' tiykarg'? waz'ypas'ha kiredi. Bunday mag'l'wmatlard' bolmaw? «To'rtkulnoma» usag'an ko'p j'ill'q ta'jiriybelerge iye gazeta ush' u'lken kemshilik esaplanad?.

Informatsiyalar us'h'h' menen birge ra'smiy ha'm ra'smiy emes informatsiyalarg'a da bo'linedi. Ra'smiy informatsiyalar, a'dette, ra'smiy sho'lkemler, ma'kemeler ta'repinen ha'm de informatsiya agentlikleri arqal?berilip bar'lad?.

Ra'smiy emes informatsiyalar, bolsa xabarsh'lard'h' materiallar?, redaktsiyalarg'a kelgen xabarlar, baspasoz materiallar? tiykar'nda tayarlanad?.

Biz pitkeriw qa'nigelik jumǵımǵd? u'yreniw dawamında «To'rtkulnoma» gazetasında informatsiyanıń qǵsqa ha'm ken'eytirilgen, sonday-aq, unamlı ha'm de qatan' sǵg'a qurǵıg'an xabarlardan da ken' paydalang'anlıg'ın aytıp o'tiwimiz kerek.

Qǵsqa informatsiyag'a mǵsallar: «To'rtkulnoma» gazetası 2011-jıǵ 11-may «Hotira va qadrlash inson foziloti» 30-maktbada Urush va mehnat fahriysi Ėkub Saydov bilan uchrashuv bwlib utdi. Nuroniy otaxon uquvchi ėshlarga urish yillardagi xotiralari, urushdan keyingi yillarda tumanimiz iqtisodini yuksaltirish ywlıda qilgan mehnatlari tug'risida swzlab berdi. Tuman hokimligi, «Qizil yarim oy» jamiyati «Nuroniy» jamg'armasi, maktab mamuriyati tomonidan tabarruk otaxonga esdalik sovg'alari topshirildi».

Ken'eytirilgen informatsiya «Sport» rubrikası astında «Medallar tapsırıldı» maqalası.

«Tuman madaniyat va sport ishlari bwlimi, Turtkul XTB «Kamolot» EİH hamkorligida «Biz ėshlar giĕhvandlikka qarshimiz» shiori ostida mustaqilligimizning 19 yilligiga bog'ishlanib «Barkomol avlod - 2010» kubogi uchun mini futbol turniri Turtkul bank kolledji sport bazasida bwlib wtdi. Ush bu musobahalarga tumandagi uquv muassasalari, MFİ, OFİ lardan 14 ta jamoa ishtrok etdi. «A» va «B» guruhlariga bwlib wtkazilgan wyinlarda «Turkiston» mahalasining «Turkiston», 30-maktabning «Torpedo», 5-maktabning «Ėshlik» ham da BWSMning «Turan-2» jamolari eng yaxshi natija kwrsatib yarim finalga ywllama olishdi. Yarim final bahslarida g'alabaga erishgan «Turkiston» va «Ėshlik» jamolari hal qiluvchi wyinlarda wzaro bellashadi. Keskin kurashlarga boy bwlgan final bahsida 4 : 4 hisobi qayd qilindi.

Penaltilar bahsida omad kvlb boqqon «Turkiston» jamoasi bosh sovrin sohibi bwldi. Musobaha g'olibi va sovrindorlarga tashkiliy kumiya Kubogi va Diplomlar taqdim qilindi. Bunnan tashqari ush bu musobahalarning «Eng yaxshi darvozoboni» deb tan olingan «Turon - 2» jamoasidan Dilshod Sapparboev, «Eng yaxshi twp urari» «Ëshlik» jamoasidan Shuhrat Atabaev ham da «Eng yaxshi wyinchi» «Turkiston» jamosidan İzatulla Ruzimovlarga tashkiliy kumita tomonidan maxsus diplom va medallar topshirildi.

N.Seytimbetov- musobaha bosh hakami
(«To'rtkulnoma» gazetas?. 2010-j1, 24-avgust san?).

S1rtq? informatsiyag'a m1sal retinde respublikag'a belgili jurnalist Sag'nd1q Ja'nievtin' «Sakkiz o1qli «bashoratchi» maqalas1n alsaq bolad?. Maqala bir jag'1nan qarasan', s1rtq? informatsiyag'a, son1n' menen birge ken'eytilgen informatsiyal1q talaplar1na da juwap beredi. Maqalada tiykar1nan 2010-j1 u'1ken da'bdebege iye bolg'an Germaniyan1n' Oberxauzen qalas1ndag'? «Sea life» **okeanarium1nda (akvariumda)** 2008-j1? du'nyag'a kelip jasap at1rg'an Paul ismli segiz ayaqt1n' karamatlar? haqq1nda so'z etedi. Sebebi, 2010-j1da bol1p o'tken futbol boy1nsha ja'ha'n chimpionat1nda ald1n ala boljap bilgish segiz ayaq qays? ma'mlekettin' neshinshi or1nd? iyeleytug'1nl1g'1n, hesh jan'1lmastan tuwra an1q ko'rsetip bergen». Jurnalist millionlar oy1n? bolg'an Futbold1n' na'tiyjelerine shol1w arqal? an1q baha beredi. Al maqalag'a qoy1lg'an tema oq1wsh1n?eriksiz o'zine tartad?. («To'rtkulnoma» 2010-j1 28-avgust san?)

Biz gazeta betlerin ko'zden keshirer ekenbiz, informatsiyal1q janrlar operativligi ha'm oq1wsh1lar auditoriyas1na jaq1nl1g'? menen o'zgeshelenip turatug'1nl1g'1n ko'remiz. Sebebi, rayonl1q gazeta oq1wsh1s? ush1n jaq1nnan

tanis bolg'an anaw yaki m'naw obektler haqqida xabarlar beriledi. Oq'wsh? ush'n obekt tanis, biraq sol obekte islenip at'rg'an jum'slar jan'al'q. Biz baqlawlar dawamida bunday xabarlard? gazeta oq'wsh'lar? u'lken q'z'g'wsh'lar? penen qab'l etedi.

Biz ko'rip o'tken da'wir ishinde «Q'sqart'lg'an xabarlar» ko'pshilik jag'dayda bun? «q'sqa xabarlar» dep te atayd?. Rayonl'q gazetan'n' birinshi betinen to'rtinshi betke shekem jaylast'r'lp bar'lg'an. Ay't'm jerlerde gazetan'n' bos qalg'an or'nlar'n' tolt'r'w ush'n da paydalang'anl'g'? seziledi. Bunday jag'daylarda ko'pshilik waq'tta mektep turm'sha baylan'sl? jaz'lg'an. Ja'miyetlik xabarsh'lard'n' maqalalar'nan paydalan'lg'an.

M'sal?, «To'rtkulnoma» rayonl'q gazetas'n'n' 2009-j'l 12-mart san'ida I.Ibadullaevanin' «Qayta jihozlandi» degen q'sqa xabar? gazetan'n' birinshi betine jaylast'rg'an bolsa, «Tantanali yig'ilish» q'sqa maqalas? gazetan'n' ekinshi betine jaylast'r'lg'an. Bizin'she, q'sqa xabarlard? bunday us'lda bergen dur's emes. Gazeta oq'wsh'lar? «q'sqa xabarlar»d'n' ja'mlenip, toplan'p berilgenin qa'leydi. Ko'lemli maqalalard'n' sayas'ida qal'p ketken «q'sqa xabar»g'a ko'pshilik itibars'z qarayd?.

Ku'ndelikli baspaso'zde «su'wretli xabar»lard'n' da orn? ayr'qsha. Ha'zirgi ku'nde ku'ndelikli baspaso'z bunday materiallard? beriwde ha'r bir gazetan? o'zine ba'sekeles dep esaplayd?. Sonl'qtan da, O'zbekstan ko'leminde sh'g'p turg'an ma'mleketlik ha'm de ma'mleketlik emes gazetalard'n' derlik bas'm ko'pshiligi ren'li su'wretli xabarlar menen beriw jol'n tan'lag'an'n' ko'remiz. Bun'n' basl? sebebi, bu'gingi adamlard'n' informatsiyag'a bolg'an talg'am'n'n' talab'n'n' ku'shliligi bolsa, ekinshiden tez pa't penen rawajlan'p barat'rg'an ilimiy-texnikal'q

protsesstin' rawajlanʻwʻ, jan'a texnika, texnologiyalardʻn' tez pa't benen o'ndiriske engizilip barʻwʻda sebep bolmaqta.

«To'rtkulnoma» gazetasʻnda su'wretli xabarlardʻn' berilip barʻwʻ da'rejesi talap da'rejesinde dep bolmaydʻ. Gazetanʻn' derlik ha'r bir sanʻnda su'wretli xabarlar bar. Su'wretli xabarlarda berilgen su'wrettin' astʻna bir yaki eki abzats ko'leminde su'wretli xabar haqqʻnda mag'lʻwmat berilip barʻadʻ.

Su'wretlerdin' sapasʻ ha'm fotojurnalisttin' sheberlik ma'selesi jetispeytugʻnʻ ko'zge taslanadʻ. Ko'pshilik su'wretli xabarlardagʻʻ su'wretler anʻq emes. Tek onʻn' astʻndagʻʻ mag'lʻwmattʻ oqʻp bolʻp su'wrettegi kim ekenligin an'lawʻmʻz mu'mkin. Ayʻʻm su'wretlerdi tu'sirgen jurnalist (su'wretshi, xabarshʻ) haqqʻnda ulʻwma mag'lʻwmat joq. Redaktsiyada qa'nige jurnalisttin' bolmawʻ sebepli, internetten, basqada illyustratsiyalʻq materiallar sa'tsiz, tan'lang'an. Su'wrettin' ko'rimsiz bolʻp shʻgʻʻwʻ gazeta formatʻnʻn' og'ada kishkeneligine de baylanʻslʻ. Gazeta A-4 formatʻnda shʻgʻadʻ. Rayonlʻq gazetalardan ta'n alʻng'an du'nyalʻq standartʻ A-3 esaplanadʻ.

Informatsiyalıq janrlardʻn' en' tiykargʻʻlarʻnʻn' biri esap janrʻ esaplanadʻ.

«**Esap**» so'zi atʻnan ko'rinip turgʻanʻnday esap beriw, yagʻnʻy o'z jumʻslarʻ, tapsʻʻmalardʻn' orʻnlanʻwʻ, usʻʻsʻyaqlʻ, o'zinen joqarʻda turʻwshʻ baslʻqqa, sho'lkem ha'm ja'miyetshilikke awʻzeki yaki jazba tu'rde beriletugʻnʻ ra'smiy ma'limleme, xabar degen ma'nisti bildiredi. Al baspaso'zdegi esap bolsa bolʻp o'tken qanday da bir a'hmiyetli jʻynalʻs, konferentsiya, yaki g'alaba xalʻqlʻq bayram, basqa da ilajlar, waqʻya ha'm ha'diyseler, sonday-aq, sud ma'jlisi, baspaso'z konferentsiyasʻ haqqʻnda bildirilgen informatsiyalar tu'siniledi. «To'rtkulnoma» gazetasʻnʻn' 2009-

j1 12-mart san1da jar1q ko'rgen «Qishloq faravonligi –asosiy maqsadimiz» maqalas1 «esap» janr1 tiykar1da jaz1lg'an. Maqala avtor1 rayon aw1 ha'm suw xojal1g'1basqarmas1n1 basl1g'1? İbadulla Yusupov.

Bul esapt1 ul1wmal1q esapqa kirgizsek bolad1. Bul jerde belgili bir tematikag'a yag'n1y aw1 xojal1g'1 jum1slar1n jetilistiriw bag'dar1da a'melge as1r1p at1rg'an jum1slarg'a esap beredi. Son1n' menen bul bag'darda jum1slarg'a shol1w da jasap o'tedi:

«Prezidentimiz parmoni bwyicha ish olib borilib, 886 ta fermer xujaliklari birlashtirilib, ular negizida 548 ta fermer xujaliklari tashkil etildi. Buy il 13000 gektarda paxta etishtirish rejalashtirilib, chigit ekadigan dolalarini tekislash, shudigarlash va shel olish ishlari yakunlanib, er chobishga hozirlanib quyildi. Boshqli don ekinlari ekilgan maydonlarda mahaliy ug'itlarni sepish kabi muhim agrotexnik tadbir ha'm sifatli olib barilmoqda 73,4 gektarda 2808 tonna bog' mahsulotlari, 398 gektarda 8282 tonna poliz, 480,6 gektarda 4908 tonna kartoshka mahsulotlari etishtirish rejalashtirilgan».

Esap janr1n1n' ishki du'zilisi on1n' qays1 tu'rde jaz1l1w1na baylan1sl1. Ul1wma esap belgili bir formag'a iye bol1p, biz joqar1da m1sal keltirip o'tkenimizdey bas1nan aq1r1na shekem birme-bir bayan etilip ot1rad1. Belgili bir tematikag'a arnalg'an esap bolsa, erkin ta'rzde jaz1l1w1, tiykar1g'1 itibar ko'terilip at1rg'an ma'selege qarat1l1w1 mu'mkin.

«To'rtkulnoma» gazetas1n1n' 2011-j1ld1n' 16-may sa'nesindegi san1da «İbn Sino» ma'ha'lesinin' diniy ma'sla'ha'tshisi J.Saydovt1n' «Maqsad aniq, vazifa mukammol» atamas1ndag'1 maqalas1 da esap janr1na kiredi. Maqalada j1 dawam1da waz1ypalar maqsetler haqq1da so'z bolad1. M1sal keltiremiz:

«Mahallamizda 3942 fuqarolar istiqomat qiladi. Shulardan 2003-nafarini aël-qizlar tashkil qiladi. ... Mahallamizda 8 ta xudud bo'lib, har bir xududta aël qizlarimiz to'qlarining tadbirkorlik ishlarini yo'lga quchishgan. Shulardan 6 ta to'kuvchilik, 2 tasi aël-qizlar soch turmaklash, 4 tasi nan ëpish va 3 ta urinda qandolotchilik buyicha faoliyat olib bormoqda».

Juwmaqlap aytqanda, esap janr? us? ku'ndegi en' a'hmiyetli waq'yalard?, bol'p o'tken a'hmiyetli koferentsiyalard? ha'm basqa da waq'yalard? jar'p beriwde en' tiykarg'? janrlard'n' biri s'pat'nda x'zmet etip kelmekte. «To'rtkulnoma» rayonl'q gazetas? da bul janrdan na'tiyjeli paydalang'an dep baha bersek qatelespegen bolam'z.

Ug'rljan Nurulaevan'n' «G'uza parvorishi; sifat va surrat etarlimi?» («To'rtkulnoma» gazetasi 2009 yil 12-iyun).

M.Bekchanovt'n' «Ovoz berishga taxt» («To'rtkulnoma» gazetasi 2004 yil 22-dekabr). Boboxon Vaysovt'n' «Yangi uquv yili astonosida» («To'rtkulnoma» gazetasi 2010 yil 25-avgust). ha'm tag'? basqa maqalalar esap janr'na ayr'qsha itibar menen qaral'p at'g'anl'g'nan derek beredi.

G'alaba xabar qurallar'nda og'ada ken' qollan'latug'nn informatsiyal'q janrlard'n' biri **intervyu** bol'p tab'lad?. Bul so'z inglizshe bol'p «sorap al'w, sorast'f'w» degen ma'nisti bildiredi. Bul janrd'n' ku'ndelikli baspaso'zde ken' tu'rde qollan'f'w'n'n' basl? ma'nisi sonda, o'mirdegi bol'p at'g'an ha'r bir fakt waq'ya ha'm ha'diysenin' qanday bol'p o'tkenligi, a'dette, us? mag'l'wmattan xabardar bolg'an, waq'ya ha'm ha'diyseni ko'rgen-bilgen adamlardan sorast'f'p bilip al'had?, onnan keyin bar'p qanday da bir baspaso'z janr'na tiykar sal'had?.

Sorast'f'wd? o'mirdi biliwdin' tiykarg'? qural? dep biykarg'a aytpag'an. Al bun'n' baspaso'zdegi sa'wleleniwi informatsiyal'q publitsistikal'q ken' tarqalg'an janrlar'nan esaplanad?. Bul janr

ja'miyetshilik turmishin' barliq-ja'miyetlik siyasiy, ekonomikalq islep shig'arw, ma'deniy tarawlardn' ba'rinde qollanlad?. Sonn' menen birge g'alaba xabar qurallarinn', barliq tu'rleri – gazeta, jurnal, televidenie, radio, internet saytlarhan da orn alg'an.

Intervyu o'zinin' formas? jag'han eki tu'rli informatsiyalq ha'm analitikalq bag'darda bolad?. Informatsiyaliq intervyu soraw, sorastrw na'tiyjesinde alng'an fakt, anqlang'an waqya ha'm ha'diyse haqqnda xabar qlnad? ha'm de bul xabar informatsiya kim ta'repinen berilgenligin ma'lim etkenligin ko'rsetedi. Bunda fakt ha'm mag'lwmatar kimnen alng'an? aytlp qsqasha beriliwi mu'mkin. Bul usdan «To'rtkulnoma» rayonlq gazetas? az da bolsa paydalang'an. Gazetadag'? «Uquvchi qaerda uqiydi?» atamasnda sa'wbet («To'rtkulnoma» gazetasi 2005 yil 27-avgust) informatsiyalq xarakterde berilgen.

«Avgust oyi» axirlab qoldi. Demakki, maktablarda ish qizg'in: odattagidek tamirlash ishlari tugab, sinfxonalarini tayrlash, maktab atrofini tozalash kabi ishlar qilinadi. Ammo, shaxrimizdagi kuzga kuringan 16-sonli wrta maktab wz bog'riga uquvchilarni qanday kwtib olarkan? Gap shundaki, mazkur maktab binosi foydalanishga butunlay yaroqsiz. Shu masala bwyicha dastlab tuman xalq talim bwlimi metodisti B.Vaysovdan sura shva joyz qildik. Haqyqatnda da bunday sorawlar menen jurnalist rayon xalq bilimlendiriw bo'limi baslg'? ha'm us? mekteptin' direktorha da mu'ra'jet etedi ha'm olardn' juwaplarh gazeta betlerine jaylastrad?. Sorawlarg'a berilgen juwaplar arqal? gazeta oqwshs? o'zi ku'tken ma'selenin' sheshimi haqqnda bilip alad?.

Al, 2010-jldn' 16-iyul sannda (6-bet) jarq ko'rgen «Bolaligim... mehrini aks qildim» sa'wbetinde.

Gazetaning miyman? – rayonlarning byudjetten tashqari pensiya jamg'armas? bo'lim boshlig'i? Klara Serjanova menen sa'wbeti berildi. Jurnalist aldini ala u'sh soraw tayarlap bul u'sh sorawdan birden beredi. Sa'wbetles izbe-iz asloppay o'tirib juwap bere beredi.

Sorawlar to'mendegishe:

1. Bolaligimizdagi xotiralar bilan urtaqlashsangiz?
2. Bololik xotiralarizning bugungi ha'tingizdagi tasiri qonday?
3. Siz kimlarni mashkur kishilar deb bilasiz?

Intervyu janrida a'hamiyetli qaytarilgan juwapqa emes, al berilgen sorawda a'hamiyetliligi menen o'lshenedi. Sorawlar duras berilse, belgili bir maqsetke tiykarlansa, adamlar qizig'ib oqiydi.

O'zining du'zilisi boyicha intervyu eki turiga, intervyu dialog ha'm de intervyu manalog formasida bolishi mumkin. «To'rtkulnoma» gazetasida bul janrida eki turi de ushirasadi.

Intervyu dialogta xabarsh ha'm sa'wbetles o'z-ara soraw-juwap qiladi. Bul soraw-juwap tayarlanish da'wirinde avvalki yamasa jazba turida alib bariladi.

Respublikamizda belgili insanlar jazash, shayxlar, ilimpazlar, isbirlenlar ha'm tag'ir basqalar menen dialog intervyular ko'plep gazetalarimiz qatari «To'rtkulnoma»da da o'rin olgan.

Intervyudun ekinshi bir ko'rinisi «Intervyu manalog» bolib, onda xabarsh ta'repten berilgen tek bir g'ana sorawga sa'wbetles ta'repten berilgen juwap o'z sa'wleleniwin tabadi. Bunday intervyu, albette turmushda ju'z berib o'tirilgan qanday da bir a'hamiyetli masalani, ekonomikalik, sotsialik masalalarning sheshimine qaratilgan masalaga aniq kirgizib ushuni qollaniladi.

Informatsiyalıq publitsistikanıń tiykargı jańrnan esaplangan reportaj jańr. «To'rtkulnoma» rayonlıq gazetasında derlik ushıramaydı.

Reportaj so'zi – latınsha «reportare» - jetkizip beriw degen ma'nisti bildiredi. Reportaj – waqıya ha'm ha'diyselerdi tikkeley jańl tu'rde sa'wlelendirip beriwshi informatsiyalıq material. Jurnalist reportajnı tayarlaw basqıshında waqıya haqqında mag'lumatlardı birewlerden alıp, yaki izlep ju'rmeydi. Ol bolıp atıg'an waqıyanı ishinde bolıp, tikkeley qatnaswsh sıpatında mag'lumat toplaydı ha'm pikir ju'ritedi.

Qısqasha qılıp aytqanda reportaj – jańl informatsiya. Bul jańrdı rayonlıq gazetada rawajlandırw za'ru'r.

2.2. Analitikalıq janrlar

Biz ko'rip o'tkenimizde informatsiyalıq janrlar waqıyanıń qay jerde, qashan qalay bolıp atıg'anlıg'ın, onıń bet alısın, ja'miyetlik turmıstag'ı ornı qısqasha formada bayanlap o'tedi. Biraq, sog'an qaramastan bul janrdıń bu'gingi ku'ndegi a'hmiyeti ayrıqsha bolıp adamlardıń birinshi gezekte qulaq tu'retug'ın, ko'z juwırtatug'ın quralı bolıp qalmaqta. Gazeta janrlar qanday bag'darda bolmasın (ma'yli ol informatsiyalıq, analitikalıq yaki ko'rkem publitsistikalıq) olardıń tiykarında informatsiya jatadı. Biraq, olardıń baspasozde beriliw o'zgesheligi olardıń aldına qoyg'an maqset ha'm talaplar menen o'lshenedi. Ja'miyetlik turmısta ju'z berip atıg'an anaw yaki mınaw faktlerdi teren'nen u'yreniw turmıslıq waqıyalardı izertlew arqalı ashıp beriw talap etiledi. Bunday maqsetlerge ha'm tabıslarg'a baspasozde analitikalıq janrlar juwap beredi. Baspasoz janrlarınń bul tu'rine korrespondentsiya, maqala, sholıw, retsenziya, xat janrlar kiredi. Bul janrlardıń tu'rleri rayonlıq gazetalarg'a ta'n.

«To'rtkulnoma» rayonlıq gazetasında biz izertlegen da'wir ishinde analitikalıq janrlardıń korrespondentsiya, maqala, sholıw, xat tu'rleri ushırasadı. Informatsiyalıq janrlar menen bir qatarda analitikalıq janrdag'ı maqalalar gazeta materiallarınń tiykarın quraydı. Sebebi, rayondag'ı awıl-xojalıg'ı, o'ndiris orınlar, mal-sharwashlıg'ı, xalıq bilimlendiriw tarmaqlarında islenip atıg'an jumıslardıń na'tiyjesi jurnalistlik miynettin' analitikalıq janrlarında o'zinin' sa'wleleniwin tabadı.

Korrespondentsiya analitikalıq publitsistikanı, informatsiyalıq publitsistika menen baylanıstırıp turatug'ın janr.

«To'rtkulnoma» rayonlıq gazetasında bunday korrespondentsiyalardı azda bolsa ushıratamız.

«Korrespondentsiya» so'zi latın tilinen alıng'an bolıp, «correspondance» - orınlardan jiberilgen xabar, pochta-telegraf arqalı jiberilgen xat – xabar, ayırtım ma'kemeler ortasındaǵı jumıs jazıspalar degen ma'nisti bildiredi eken.⁹

Analitikalıq publitsistikalıq bolsa onıń birinshi ma'nisi, yag'nıy orınlardan jiberilgen xabar, turmıstag'ı fakt, waqıya ha'm ha'diyseler haqqında jazılg'an (tayarlanıw) baspasoz materialı sıpataında qollanıladı.

Korrespondeniya, sonıń menen birge tek g'ana bir fakt, waqıya ha'm ha'diyseler emes, belgili bir temag'a baylanıslıq bir neshe fakt, waqıya ha'm ha'diyseler beriliwi mu'mkin. Enı baslısqı bul fakt, waqıya ha'm ha'diyseler a'piwayı usında atap o'tilmesten olar ulıwmalastırılıadı ha'm analiz etiledi, bir-birine salıstırılıadı, baha beriledi, ma'lim da'rejede juwmaqlar jasaladı. Yag'nıy bul orında jurnalisttin' o'mirge, fakt, waqıya ha'm ha'diyselerge mu'na'sibeti tiykarg'ı orındı iyeleydi. Demek, bul janr arqalıq turmısta ju'z berip atırg'an waqıya ha'm ha'diyselerdin' ishki sebeplerin, a'hmiyetli ashıp beredi.

Gazetanıń redaktorı Ug'ılay Nurullaevanıń «17 yashar qız bola. U haetga tayermi?» atamasındaǵı maqalasın korrespondentsiya janrına mısal etip alsaq boladı. «Inson haetga kelibdiki guzal yashashni, pok orzular qilishni ixtiër etadi. Qız bola 17 eşhga kirib turmushga chiqib farzand tug'ib, turmush urtog'iga sevimli ér bulishni kungliche tugadi. Faxat shu ekanmi, - dep swrarsiz. Xa, faqat shugina, bozi hollardagina bazi qizlar avval uqib bilimli ilimli bwlıb, oliy malumotli etuk mutaxassis bwladi xolos. Unday barkamollikka intiladiganlar bugun nimagadir kamayib ketdimikin deb wylab qolasiz.

⁹ Ҳозирги замон журналистикаси. Т., «Алақочи». 2008. 92-бет.

Ammo, buni turmush, deb kuyibdi. Uning shunaqangi burchaklari ko'p-ki 17,18,19 yashar qiz bola uni kashf eta olmaydi. Ota-onalar qayerga qarashayapti. Ular 17-18 yashar qizini turmushga uzatib orzu havas qurishyaptimi? («To'rtkulnoma» gazetas? 2010-j?l, 31-may).

Mine, jurnalist us?lay?nsha sorawd? qoy?p bol?p, bul ma'selenin' tiykar?n izertlep baslayd?. Faktler toplayd?, pikirlerin ja'mleydi, son'?n ala us?n?slar?n beredi. En' basl?s? o'zinin' «men»in ko'rsete alad?.

Q.Yunusovan?n' «Konstituttsiya va manaviyat» («To'rtkulnoma» gazetas? 2010-j?l, 15-dekabr) «Rahbar gazeta uqiydi... mi?» («To'rtkulnoma» gazetas? 2010-j?l, 30-noyabr) korrespondentsiyalar? gazeta redaksiyas?n?n' biz izertlegen janrg'a ayr?qsha itibar beretug'?nl?g'?nan da'rek beredi. Gazetada analitikal?q janrlard?n' maqala tu'rine ken' or?n berilgen. Maqala analitikal?q janrlard?n' tiykgarg'? orayl?q janrlar?nan esaplanad?. Maqala so'zi arab tilinen al?ng'an bol?p «ayt?lg'an so'z» degen ma'nisti bildiredi. Maqala dep ja'miyetlik turm?st?n' belgili bir taraw? boy?nsha belgili bir ma'sele, mashqala sheshimin ko'terip sh?g'atug'?n publitsistikal?q materialg'a ayt?lad?.

Maqalada belgili bir temag'a, ma'selege qarat?lg'an turm?stan al?ng'an fakt, waq?ya ha'm ha'diyselerdi ul?wmalast?r?w tiykar?nda belgili bir pikirler, us?n?s ha'm maqsetler alg'a qoy?lad?, ilimiy, teoriyal?q, a'meliy ha'm publitsistikal?q - ja'miyetlik, siyasiy juwmaqlar sh?g'ar?lad?.

Publitsistikan?n' bul janr? insann?n' s?rtq? du'nyan? biliwdegi en' a'hmiyetli teoriyal?q us?l – deduktsiya, analiz, izertlewge tiykarlanad?.

Egerde informatsiyal?q janrlar ja'miyettegi turm?st?n' ko'zge ko'rinip turg'an s?rtq? ta'repleri ju'z bergen waq?ya, ha'diyse, faktlerdi sa'wlendirse, analitikal?q publitsistikan?n' baslang'?sh janr? bolg'an korrespondentsiya bolsa bul fakt, waq?ya ha'm ha'diyselerdin' sebebi ha'm

aqibetin, yag'ni a'hmiyetin biliw ush'n al'p bar'lg'an da'slepki ur'n'wlar, turm'st'n' teren' qatlamlar'na kirip bar'w ush'n qoy'lg'an da'slepki qa'demnen ibarat bolsa, maqalada, mine us' fak, waq'ya ha'm ha'diyselerdin' a'hmiyetin tol'q ash'p beriw, turm'st'n' en' teren' qatlamlar'na kereginshe kirip bar'w maqset etip qoy'lad?. Basqasha aytqada, maqala insann'n' du'nyan'an'lawdag'? en' a'hmiyetli qural'bol'p tab'lad?.

Maqala janr' ja'miyetlik turm'st'n' bar'lq tarmaqlar'n o'zinde qamt'yd?.

«To'rtkulnoma» rayonl'q gazetas'nda bunday maqalalarg'a ayr'qsha itibar qaratqan. İlimiyligi, mashqalal'g'?, a'hmiyetliligi jag'han tu'rli mazmundag'? maqalalar or'n alg'an. Maqala unaml' yaki s'n ko'z-qarasta bol'w? mu'mkin. Jaz'lw us'lna qarap, ilimiy, ko'rkem-a'debiy publitsistikal'q ha'm tag'? basqa tu'rlerge bo'linedi.

Maqalalar ko'lemine qarap u'lken yaki kishi ko'lemdegi maqalalar, belgili bir mazmunga bag'ishlang'an ha'm bir waq'tta jaz'lg'an maqalalar bolsa «Du'rkin maqalalar» dep atalad?.

«To'rtkulnoma» rayonl'q gazetas'nda bunday maqalalarg'a ken' or'n aj'rat'lg'an.

M'sal?, rayon ishki isler bo'liminin' u'lken inspektor R.Romazanovan'n' «Farzand barkamol bwlsin desangiz» maqalas? (30-iyul, 2010-j'l) ta'rbiyal'q xarakterdegi, B.Tilewmuratovt'n' «Qonun oldida hamma barobar» (30-aprel, 2010-j'l) maqalas? sud ma'selesine arnalg'an. G.Annabl'shovan'n' «Oral mintaqasidagi ahvol» ekologiyal'q mashqalalarg'a arnalg'an maqalalarg'a kiredi.

Demek, maqalalar tu'ri mazmun'da, tu'rli maqsette bol'w? mu'mkin.

Gazeta betlerinde satiralıq mazmundag'ı maqalalar «Dws voy hangomalari» ataması astında berilip barılg'an («To'rtkulnoma» gazetası 2010-jıl, 27-avgust).

Gazeta betlerinde «xat» janrında da orın ajratılg'an. 2009-jıldın 12-mart sa'nesindegi «Sarlovhasiz satrlar» dep atalatug'ın maqala xat janrına tuwra keledi. Xat iyesi Yusupbay Masharipov bu'gingi en' a'hmiyetli ma'sele bolıp atırg'an «bala ta'rbiyası» ma'selesine toqtaydı. Xatta ko'terilgen ma'sele aktual bolg'anı ushın ko'z ju'girtken adam erksiz oqıydı. «İkkinchi muammo Shahar kuchalarnı kezsangiz yana bir narsa etiboringizni tortadi. Ėshgina maktab uquvchilari kwchada pista, sigaretalar saqishlar bilan savdo qilib wtirganiga kwzingiz tushadi. Ular maktabda uqiydilar, ammo, fikri bugin qancha savdo qilishda qancha pul topishda bwladi, Hali onga tuliq shakllanmagan balalarning maqsadi pul topishda bwlib kelyapti. Bu hammamizni ulayndiradigan muammo».

2.3. Ko'rkem-publitsistikalik janrlar

Ko'rkem publitsistikalik janrlar ku'ndelikli gazetalardan ajralmas bir bo'legi shpatida qaliplesip, rawajlanib kiyatibg'anlig'ni ko'remiz. Insanlarning ruwxoyi dunyasini baytawda, olarning jamiyetlik turmushqa bolgan ko'z-qarasini qaliplestiriwde ko'rkem-publitsistikalik janrlarning atqaratug'ni xizmeti ayrqsha. Bul rayonliq gazetalarg'a da ta'n jag'day dep qarawmiz mu'mkin.

Baspaso'zding payda bolganina endi g'ana to'rt a'sirdin' ju'zi bolgan bolsa da, insaniyat tariyx, turmush ha'm ta'g'dirine ayrqsha orind' iyeleydi. Du'nyaliq tsivilizatsiyaning rawajlanawinin na'tiyjesi bolgan baspaso'z oning rawajlanawushin, insaniyattin baxtli jasawushin, oning keleshegi ushin ulken xizmetler qild' ha'm bul xizmetti ele de dawam ettirip kiyatib. Du'nya g'alaba xabar qurallar – neshe minlap gazetalari, jurnallar, ko'p sanliq televidenie ha'm radiotarmaqlar, informatsiya agentliklari ha'm de Internet tarmaqlar insanalarga u'zliksiz turde jamiyetlik informatsiyalard' jetkizip turpt' ha'm du'nyada ju'z berip atibg'an waqiyalar, ha'diyseler, jamiyetlik siyasoy, ekonomikalik, ma'deniy tarawdag' jan'alqlar menen turaql' ta'rizde tanstirib barmaqta. Bul bag'darda gazeta ha'm jurnallarimiz betlerinen, radioesittiriwler ha'm de teleko'rsetiwler bag'darlamalarinan orin alib kiyatibg'an publitsistikalik materiallardin' orn, roli, xizmeti ayrqsha a'hmiyetke iye.

Bizge ma'lim, baspaso'z materiallarinin o'zegin publitsistika qurayd'. Publitsistika latini tilinen aling'an bolib, a'debiy-siyasoy do'retiwshilik degen ma'nisti bildiredi eken.¹⁰ Yag'ni, publitsistika jamiyetlik turmush sa'wlelendiriwdin' ayrqsha bir turi esaplanad'.

¹⁰ Қараң. «Хозирги замон Журналистикаси» Т., «Альоқачи» 2008 й. 139-бет.

Publitsistika ja'miyetlik turmʻs haqqʻnda xabar beriwi, onʻ analizlewi, sonʻ menen birge onʻ janlʻ ta'rizde ta'sirli, tartʻmlʻ etip su'wretlewi za'ru'r.

Biz pitkeriw qa'nigelik jumʻsʻmʻzdʻn' ekinshi babʻnʻn' birinshi, ekinshi bo'limlerinde publitsistikanʻn' xabarlawshʻ (informatsiyalʻq), analiz jasawshʻ (analitikalʻq) xarakterin ashʻp beriwge ha'reket jasadʻq. Endi ko'rkem-publitsistikalʻq «To'rtkulnoma» rayonlʻq gazetasʻndagʻʻ ornʻn ashʻp beriwge ha'reket etemiz.

Ko'rkem-publitsistika - publitsistikanʻn' en' a'hmiyetli bo'legi esaplanadʻ. Onʻn' tiykargʻʻ a'hmiyeti ha'm o'zgesheligi ha'm publitsistikanʻn' basqa bo'lek tu'rlerinen parqʻ onʻn' ja'miyetlik turmʻsta sa'wlelendiriwde a'debiy ko'rkemlew qurallarʻnan paydalanʻw mu'mkinshiliklerinin' ken'ligi menen ayrʻqshalanadʻ. Bu'gingi ku'nnin' ko'z qarasʻnan ko'rkem publitsistika janrlarʻ to'mendegi tu'rlerge bo'linedi. Bular su'wretleme, ocherk, esse, feleton ha'm pamfletlerden ibarat. «To'rtkulnoma» rayonlʻq gazetasʻnda su'wretleme ha'm ocherk janrlarʻ o'zinin' ra'n'be-ren'ligi menen ko'zge taslanadʻ. Rayonlʻq gazetalardʻn' ta'jiriybesinde baqlawlargʻa qaragʻanda onʻn' ha'reketshen' ha'm oqʻwshʻlardʻn' dʻqqat itibarʻn o'zine tartʻwshʻ janr sʻpatʻnda moyʻnlanadʻ. Sebebi, su'wretleme ha'm ocherk janrlarʻnʻn' qaharmanlarʻ sol jergilikli xalʻqtʻn' adamʻ, fermer yaki isbilermen, ja'miyetlik isker yaki kamolotshʻ, vrach yaki oqʻtʻwshʻ sʻpatʻnda ko'zge taslanadʻ. Bir jagʻʻnan gazeta oqʻwshʻsʻnʻn' arasʻnda birge ju'rgen tanʻs, kewil jaqʻn adamlarʻ. Biz, «To'rtkulnoma» gazetasʻ materiallarʻn analizley otʻʻp «su'wretleme» janrʻ, ko'pshilik jagʻdayda ocherk janrʻ menen qarʻsʻp, aralasʻp ketkenligin ko'remiz. Bir qʻzʻq jeri gazetada ulʻwma berilip atʻrgʻan maqalalardʻn' janrlarʻ ko'rsetilmeydi. Mʻsalʻ, gazeta xabarshʻsʻ Wrinbay Bekjanovtʻn'

«Mashaqatl? mehnat noni» («To'rtkulnoma» 2010-j?l 30-noyabr), U.Nurullaevan? «Etuk orzular rwëbi» («To'rtkulnoma» 2010-j?l 30-noyabr), Munavvora Yusupovan? «G'alaba sururi» («To'rtkulnoma» 2010-j?l 15-noyabr), U.Ïbodullaevan? «Dexqon bosharati» (2010-j?l 16-iyul) U.Bekjanovt? «Ota kasibin tutgan usta» (2010-j?l 31-may) Xilola Yuldashevan? «Men ozod yurt farzandiman» («To'rtkulnoma» 2010-j?l 30-iyul) ha'm tag'? basqalar su'wretleme janr?n? da, ocherk janr?n? da talaplar?na juwap beredi.

«Su'wretleme» ko'rkem publitsistikan? tiykarg'? janrlar?nan bol?, tiykar?nan xabar beriwshi, informatsiyal?q janrlardan o'zgesheligi bar. Ol, turm?stag'? waq?ya ha'm ha'diyselerdi ken'irek su'wretlew, turm?stan al?ng'an bir ko'rinisti, adamlar x?zmeti haqq?ndag'? belgili bir mag'l?wmatlar? oq?wsh?n? ko'z ald?nda janl? ko'rsete al?w, tu'sinip jetiwine mu'mkinshilik jarat? beriw maqsetinde x?zmet q?lad?.

A'dette, su'wretleme turm?stag'? unaml? qub?l?slarg'a iye bolg'an ha'm basqalarg'a u'lgi etip ko'rsetiwge arz?ytug'?n waq?ya ha'm ha'diyseler, insann? do'retiwshilik x?zmeti, na'tiyjeli miyneti, qolg'a kirgizilgen na'tiyjelerin su'wretlewge bag'?shlanad?. M?sal?, 2009-j?ld?n 12-mart sa'nesinde «To'rtkulnoma» gazetas?nda ja'riyalang'an «Qishloq qiëfasi» su'wretlemesin al?p qaray?q. Maqala «su'wretleme» janr?na tol?q juwap beredi. Biraq, maqalan? janr? gazetada ko'rsetilmegen. Su'wretlemege ta'n bolg'an informatsiyal?q mazmun joqar?. «Hozirgi kunda qishloqda 4 ta umimtalim taktabi bwlib, ularda 2733 nafar uquvchi talim olishmoqda. Maktablarning 2 tasi keyingi 2-3 yil ichida yangidan kurib bitkazilib 2 tasi kapital tamirdan chiqarildi. 50 ta urinlik bolalar bag'chasida qishloq aholisining farzandlari tarbiyalonmoqda. Maktablarning barchasi zamonoviy uquv-texnika asboblari bilan Tula

jihozlanib, kompyuter sinflari, fanniy laboratoriyalar mavjud» Jurnalist us? ha'm basqa informatsiyalar menen sheklenip qalg'anda bul xabar yaki jan'al?q bol?p qalg'an bolar edi.

Jurnalist, To'rtku'l rayon?dag'? «Ull? baq» aw?l?n?n' jetiskenliklerin jetkerip beriw ush?n obrazl?q ha'm obrazl?l?q stilden paydalanad?. Bul informatsiyan?n' og'ada sh?tayl? su'wretlemege aylan?w?na mu'mkinshilik jarat?p bergen:

«Qushni viloyatdan kelgan mehmon birodarimiz bilan shaharning enginasida joylashgan «Ulli bog'» qishlog'iga borishga tug'ri keldi. Shahardan shundaq qilib qishloq ywliga tushar ekanmiz, mehmon biradorimiz mashina oynasidan atrofni jimgina kwzata boshladi.

- Loydan ham ikki qavatli imorat kursa bularkan –da dedi men tomanga ugirilib. Ha, bwladi – dedim men. Qishloq adamlari ham usta, ham dexqon buladilar.

Mashinamiz g'irillab baror ekan, ywlning goh wng, goh chap tomonida chiroyli imoratlar twgab, urikzor-u olmozor bog'lar boshlanar, bog'lar esa ekishlik maydonlariga tutashib ketar edi».

Haq?yqat?nda da su'wretlemeni oq?g'an adam zerikpeydi. Onda u'lken ko'terin'kilik yosh penen aw?l ta'biyat?n?n' beriliwi kimdi bolsada «Ull?bag'» aw?l?na jeteklewi so'zsiz.

Respublikal?q «Xalq swzi», «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetalar?nda ko'pshilik jag'daylarda kemshilik ha'm nuqsanlar qatan' s?ng'a al?ng'an halda kritikal?q su'wretlemelerdin' beilip bar?l?w?n?n' gu'was? bolam?z. Tilekke qars?, biz pitkeriw qa'nigelik jum?s?m?zda izertlew dawam?nda bunday su'wretlemelerdi ush?ratpad?q.

«To'rtkulnoma» gazetas?nda ocherk janr?na ayr?qsha itibar qaratqan. «Ocherk» bolsa ko'rkem publitsistikan?n' en' tiykarg'? janrlar?nan

esaplanad?. Ocherk so'zinin' tu'p ma'nisi or? tilinen aling'an bol'p «ochertit, ocherchivat» degen ma'nisti bildiredi. Yag'n'y, bizin' tilimizde bolsa «Qaralap jaz'w, an'q etip jaz'w» degen ma'nisti beredi. Ocherk o'z formas? ha'm bag'dar?, maqseti ha'm de tan'lang'an obekt ko'z qaras'han tu'rlishе bol'p, olar-portret ocherkler, waq'yal? ocherkler, mashqalal? ocherkler, jol ocherklari, sud ocherklari ha'm basqalardan ibarat. Ocherktin' barliq tu'rlerine ta'n bolg'an ul'wmal'q qa'siyet – turm'st? obraz obrazli'q ja'rdeminde su'wretleniwi bol'p, ay'mash'ig'? bolsa, us? obektti su'wretlewdin' qanday da bir ta'replerine ken'irek itibar beriliwi bol'p tab'lad?.

Biz «To'rtkulnoma» rayonli'q gazetas'nda ocherk janrlar'nn' beriliwin u'yrener ekenbiz ko'birek waq'yal? ocherkler, sud ocherklari, portret ocherkler menen birge mashqalal? ocherklerdi de ush'ratam'z. Gazeta redaksiyas? mashqalal? ocherklerdi Respublikal'q «Xalq swzi», «Erkin Qaraqalpaqstan», «Qoraqalpog'iston tongi» gazetalar'nda ja'riyalang'an ayr'm maqalalard? o'z betlerinde berip barg'an. M'sal?, Qaraqalpaqstan xal'q jaz'wsh's? Orazbay A'bdiraxmanovt'n' «Dare tulib suv keldi» dep atalg'an problemal'q ocherki, «Xalq swzi» gazetas'nn' 2010-j'l 6-iyul san'han ko'shirilip gazetan'n' 2010 16-iyul san'ha ja'riyalang'an. Sonday-aq, Qaraqalpaqstan Respublikas'ha x'zmet ko'rsetken jurnalist Sharap Usnatdinovt'n' «Dare va suv» problemal'q ocherki «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetas'nn' 22-aprel san'han al'hp rayonli'q gazetan'n' 2010-j'l 15-may san'nda ja'riyalang'an. Bunday m'sallarda ko'plep keltiriwimiz mu'mkin. Us'nday mazmundag'? problemal'q ocherkler jergilikli jurnalistler ha'm qa'nigeler ta'repinen de tayarlang'an. Rayonli'q den-sawl'qt? saqlaw basqarmas? basli'g'? O.Sherimbetov ta'repinen tayarlang'an «Qarindoshga quda bulmang» maqalas? konsultativlik

formadag'?' maqala bolg'an? menen o'zinin' ortag'a al'p sh'g'p at'g'an aktual ma'selesi menen problemal'q ocherklerge jaq'n.

Rayonl'q gazetada ocherk tu'rlerinen portret ocherki ayr'qsha or'nd? iyeleydi. Portret ocherkte bir yaki bir neshe (topar, ja'ma'a't) sa'wleleniwi mu'mkin. Tiykarg'? waz'ypa ocherk qaharman? yaki qaharmanlar'n'n' xarakterin ash'p beriwden ibarat. Portret ocherktin' tematikal'q shen'beri og'ada ken' bol'p, ol ja'miyetlik siyasiy, ekonomikal'q ha'm ma'nawiy turm'st'n' barl'q tarawlar'n, insann'n' miynetin ha'm do'retiwshilik x'zmetinin' barl'q tarawlar'n qayt'p al'w? mu'mkin. Jurnalist W.Bekjanovt'n' «Ota kasbin twtgan usta» maqalas? (2010-j'l? 31-may san?), «Mashaqqatli mehnat noni» (2010-j'l 30-noyabr), Nasiba Tojievann'n' «Yaxshidan bog' qoladi» (2011-j'l, 16-may san?), Qurbanbiyke Yunusovann'n' «Er qadri» (2011-j'l 15-aprel san?) maqalalar? haq'yy'q'y portret ocherkine m'sal bola alad?.

Solay etip, biz pitkeriw qanigelik jum's'm'zda «To'rtkulnoma» rayonl'q gazetas'nda ocherklerdin' tu'rlerine ayr'qsha itibar berilgenin ko'rdik. «Esse» so'zinin' tu'p ma'nisi frantsuz tilinen al'ng'an bol'p «ta'jiriybe» degen ma'nisti bildiredi. Bul on'n' basl? o'zgesheligin ash'p beredi: «Esse» arqal? insann'n' o'mirin'en al'ng'an ta'jiriybeleri, pikirleri, ko'z-qaraslar? o'z sa'wleleniwin tabad?. Esse ko'p q'rl? janr bol'p, ol ilimiy, tariyx'y, publitsistikal'q ko'rinishlerge iye. Esse janr'nda qa'lem terbetiwshi jaz'wsh?-publitsistlerimiz, T.Qay'pbergenov, O.A'bdiraxmanovlar o'zlerinin' esseleri menen xalq'm'zd? pu'tkil du'nyag'a tan'fa ald?. Bunday janrlar rayonl'q gazetalarda berilmewi o'kinishli.

Feleton so'zi frantsuz tilinen al'ng'an bol'p «qag'az, qag'azd'n' beti» degen ma'nisti bildiredi. Rayonl'q gazetalarda s'n materiallard?

ushratamiz, biraq, tilekke qars? sh?n ma'nisindegi felton janrida jaz?lg'an jurnalistlik miynetti ushratpaymiz.

Biz pitkeriw qa'nigelik jum?sm?zda qoldan kelgeninshe ko'rkem-publitsistikal? janrlarg'a ha'm olard?n' tu'rlerine analiz jasawg'a ha'reket jasad?q.

Juwmaqlaw

Pitkeriw qa'nigelik jumǵǵmǵzǵdǵn' ha'r bir babǵn, onǵn' bo'limlerin izertlep u'yreniw na'tiyjesinde «To'rtkulnoma» rayonlǵq gazetasǵnǵn' tek janrlǵq o'zgesheliklerine itibar qaratǵp g'ana qoymastan belgili da'rejede gazetanǵn' tariyxǵna baylanǵsl? bir qatar qǵzǵg'arl? mag'lǵwmatlard? toplawg'a eristik.

Gazetada janrlar birden qa'liplespeydi. Olar gazetanǵn' payda bolg'an ku'ninen baslap us? bu'gingi ku'nge shekem rawajlanǵp jetilisip otǵrad?. Sonlǵqtanda biz pitkeriw qa'nigelik jumǵǵmǵzǵdǵn' birinshi babǵn «To'rtkulnoma» gazetasǵnǵn' rawajlanǵw basqǵshlar? dep atadǵq. Bul bap eki bo'limnen ibarat bolǵp, birinshi bo'lim «To'rtkulnoma» gazetasǵnǵn' tariyx? dep atalad?. Bul bo'limdi jazǵw ushǵn biz ko'birek arxiv materiallarǵnan, Nuraniy jurnalistler menen gu'rrin'lesiwler alǵp barǵw arqalǵ, sonday-aq gazeta, jurnallarda gazeta haqqǵnda jarǵq ko'rgen maqalalard? izlep tabǵw arqal? a'melge asǵrdǵq. Gazeta 1933-jǵldǵn' tap us? ku'nge shekem toqtawsǵz shǵg'ǵp kelmekte. Gazetanǵn' da'slepki sanǵnǵn' jarǵq ko'rgenine 80-jǵlg'a jaqǵn (anǵg'ǵrag'ǵ? 79 jǵl) waqǵt bolg'an bolsa, us? bu'gingi ku'nge shekem sol da'wirdin' talabǵnan kelip shǵg'ǵp bir neshe atamalarda shǵg'ǵp kelgen. 1990-jǵllarg'a kelip «Doslǵq bayrag'ǵ», son'ǵn ala «To'rtkulnoma» atamas?menen shǵg'ǵp kelmekte.

Gazeta bul da'wir ishinde u'lken mektep da'rejesinde jetilisen dep ayta alamǵz. Sebebi, gazeta redaksiyasǵnda xǵzmet islegen jas jurnalistler bu'gingi ku'nde Respublikalǵq ko'lemdegi bassh?lawazǵmlard?, ja'miyetlik siyasiy islerde islep kelmekte.

Blgili jurnalist O'zbekstan Respublikas? Oliy Majlistin' Nǵzamshǵlǵq palatas? deputat?, Qaraqalpaqstan xalǵq shayǵt?, «Qoraqalpog'iston tongi»

gazetasınnı bas redaktorı Gulistan Annaklısheva, jazıwshı filologiya ilimlerinin kandidatı Allambergen Xudaybergenov, belgili shayı Gu'lichehra Remova, Rano Ramanova, jazıwshı Axmed Aqnazarov, belgili jurnalist, ko'p jıllardan berli «Xalq swzi» gazetasınnı Qaraqalpaqstan Respublikası boyınsha o'z xabarshısı bolıp islep kelgen Ya.Quchqarov ha'm tag'ıbasqalar «To'rtkulnoma» gazetasınnı qarlıg'ashları.

Biz pitkeriw qa'nigelik jumısımdınnı birinshi babınnı ekinshi bo'limin «Rayonlıq gazetalardınnı janrlıq o'zgesheligi» dep atadıq. Biz pitkeriw qa'nigelik jumısımdı u'ytsreniw dawamında, haqıyqattanda rayonlıq gazetalardınnı janrların o'zine ta'nligi bar ekenligine isendik.

Sonlıqtanda Gazeta janrların Informatsiyalıq, Analitikalıq, Ko'rkem publitsistikalıq janrlar toparına bo'lip u'yreniwge ha'reket ettik.

Pitkeriw qa'nigelik jumısımdınnı ekinshi babı «To'rtkulnoma» rayonlıq gazetası materiallarınnnı janrlıq analizi» dep atalıp onda u'sh bo'limnen ibarat.

Birinshi bo'lim «Informatsiyalıq janrlar», ekinshi bo'lim «Analitikalıq janrlar», u'shinshi bo'lim «Ko'rkem-publitsistikalıq janrlar» dep ataladı.

Gazeta materialların analizley otırıp Informatsiya janrınnnı tu'rleri belgili da'rejede rawajlang'anın gu'wası boldıq. Analiz dawamında informatsiyalıq janrlardınnı beriliwi boyınsha to'mendegilerdi an'lap jettik.

Birinshiden, gazeta barlıq itibardı tek ishki informatsiyalarg'a qaratqan.

Ekinshiden, gazeta betlerinde sırtqı informatsiyalar derlik joq.

U'shinshiden. Zamanago'y texnologiyalardan paydalanıw arqalı du'nya xabarları haqqında birde-bir informatsiya berilmegen. Ma'selen ko'pshilik gazetalar internetten o'nimli paydalanıp atır, «Erkin

Qaraqalpaqstan», «Vesti Karakalpakstana», «Ustaz jolǵ», gazetalar? bul mu'mkinshilikten na'tiyjeli paydalanıp atǵ.

To'rtinshiden, gazetanıń format? og'ada kishi bolg'anlıǵı? ushın «Su'wretli xabarlar» talap da'rejesinde emes. Berilgen su'wretlerdin' astına tekstlerdi oqıw arqalı g'ana su'wrettegi kim ekenligin ayırw mu'mkin.

Gazetanıń format? kishi bolg'anlıqtan qısqartılǵ'an xabarlarg'a ko'birek orın ajratqan. Ken'eytirilgen informatsiyalar az.

Besinshiden, reportaj janrında qa'lem terbetiwshi birde jurnalistti, onıń maqalasın ushatpadıq. Bizin'she, bul operativ janrdan paydalanıw za'ru'r.

Altınshıdan, jergilikli xalıqtıń ra'smiy informatsiya menen tanıtıw barıw rayonlıq gazetalardıń tikkeley wazıypas? esaplanadı.

O'zbekstan, Qaraqalpaqstan ko'leminde bolıp atıǵ'an waqıyalar, hu'kimetlik qararlar ha'm olardıń a'hmiyeti qısqa bolsa da berilip barısa maqsetke muwapıq bolar edi.

Analitikalıq janrlar bo'liminde biz gazeta betlerinde ko'birek sholıw, analitikalıq intervyu, korrespondentsiya, maqala, xat tu'rleri belgili da'rejede berilip barılǵ'an, biraq, analitikalıq maqala ushatpaydı.

Bizge belgili, baspasoz ja'miyetlik turmıstı sa'wlelendiriwdin' bir ko'rinishi, onı bilıw, analiz etiw ha'm og'an qaytadan ta'sir etiw din' en' a'hmiyetli qural? esaplanadı. Baspasozdin' ja'miyetlik turmıstı bilıw, analizlewde, izertlew jumısların alıp barıwda publitsistikanıń analitikalıq janr a'hmiyeti rol oynaydı.

Mısalı, analitikalıq publitsistikanıń baslang'ısh janr? korrespondentsiya esaplanadı. Gazeta materialların tiykarın korrespondentsiyalıq maqalalar iyelewi kerek.

Tilekke qars?, bunday korrespondentsiyalar rayonl?q gazetalarda og'ada az ush?ayd?.

Maqala – analitikal?q publitsistikan?n' orayl?q janr? esaplanad?. «Maqala» so'zi arabsha bol?p «ayt?lg'an so'z» degen ma'nisti bildiredi.

Maqala ja'miyetlik turm?st?n' barl?q tarmaqlar?n o'zine qamt?yd?. Onda ja'miyetlik siyasat, ekonomikal?q islep sh?g'ar?w, ma'deniy-ma'nawiy turm?st?n' barl?q a'hmiyetli ma'seleleri o'z sa'wleleniwin tabad?. Maqalalard? teoriyal?q ha'm de a'meliy maqalalar dep bo'lip qaraytug'?n bolsaq «To'rtkulnoma» gazetas? ko'birek a'meliy maqalalarg'a itibar qaratqanl?g'?n ko'remiz.

«To'rtkulnoma» rayonl?q gazetas? «Xat» janr?han da o'nimli paydalan?p at?r dep ayta almaym?z. A'sirese, redaksiyag'a kelgen xatlar, ko'rkem a'debiy sh?g'armalar formas?ndag'? xatlarg'a ko'birek or?n aj?ratqan. Redaksiyag'a bunday xatlard?n' ko'plep keliwi ja'miyetlik pikirdin' oyan?w?na ta'sir etiw? so'zsiz.

Pitkeriw qa'nigelik jum?s?m?zd?n' ekinshi bab?n?n' u'shinshi bo'limi «Ko'rkem publitsistikal?q janrlar» dep atalad?.

Olarg'a su'wretleme, ocherk, esse, feleton ha'm paflet janrlar?kiredi.

Biz «To'rtkulnoma» gazetas?n?n' materiallar?n u'yreniw bar?s?nda «Ocherk» janr?nda bir qatar maqalalar ja'riyalang'an?n?n' gu'was? bold?q. Su'wretleme, esse, feleton, pamflet janrlar? derlik gezlespeydi. Rayonl?q gazetan?n' texnikal?q bezeliwi, onda su'wretli materiallard?n' jaylast?r?l?w? da talapqa juwap beredi dep ayta almaym?z. Birinshi, gazetan?n' format? A-4 ten A-3 formatqa o'zgeriwi kerek. Bu'gingi gazeta bul jurnalistler ta'repinen tayarlanatug'?n o'nim de esaplanad?. Sh?g'ar?lg'an o'nim bazarda o'timli bol?w?ush?n ha'r ta'repleme mu'ltiksiz isleniwi sha'rt.

Juwmaqlap aytqanda, biz pitkeriw qa'nigelik jumǵımǵıdǵı u'yreniw dawamında «To'rtkulnoma» rayonlıq gazetasınıń janrlıq rawajlanıwındaǵı jetiskenlikleri menen bir qatarda isleniwı tiyis, jetilistiriwi sha'rt bolǵan ma'selelerdin' de bar ekenligin bayqadıq.

Paydalanġan a’debiyatlar dizimi

- Karimov Ġ.A. «Eng asosiy mnzon-haet haqiqatini aks ettirish» T., 2009 y.
- Karimov Ġ.A. Ma’mleketimizde demokratiyalġq reformalard? ele de jetilistiriw ha’m puqaralġq ja’miyetti qurġw kontseptsiyas?.
- Karimov Ġ.A. «Yuksak manaviyat – engilmas kuch» T., 2009 y.
- Karimov Ġ.A. «Yangi fikrlash davr talabi». T., 1997 y.
- Karimov Ġ.A. «Axborot va axborotlashtirishga iyd normativ – huqiqiy hujjatlar» twplami. T., «Adolat» 2008 y.
- Wzbekiston Respublikasi Konstituttsiyasi. Konstituttsiyaga sharh. T., 2008 y.
- Zasurskiy Ya.N. Rabochaya kniga redaktora rayonnġx gazet. M., 1988 y.
- Mwminov F.A. «Jurnalistika ijtimoiy institut sifatida» T., «universitet» 1999.
- Hozirgi zamon jurnalistikasi. T., 2008 y.
- Streshov S. Osnov?publitsistiki, janr?. M., 1991 g.
- Dosġmbetov T, Yusupov O. «A’lipbeden basladġq». No’kis, «Qaraqalpaqstan» 1988.
- Qaraqalpaqstan baspaso’zi ha’m rawajlanġw tariyx?. «Qaraqalpaqstan» 1991.
- Yusupov O., Qa’limbetov A. «Qaraqalpaqstan baspasġna 60 jġl». «Qaraqalpaqstan» 1993-j.
- Abduazizaova N. «Milliy matbuotimiz tarixi». 1-2-jild. T., «Sharh» 2008.

Xurshish Dwstmuhammad «Jurnalistning kasb odabi muammolari» T., «Yangi asr avlodi». 2007.

Dwstqoraev B. «Wzbekiston jurnalistikasi tarixi». T., 2009 y.

«To'rtkulnoma» gazetasıńń 2000-2011-jıl sanlar? (redaktsiya arxivinen alıńdı).